

Yayına Geliş Tarihi: 02.05.2025

Yayına Kabul Tarihi: 05.12.2025

Bu makale için kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm)

Bozaslan, B. Mehmet. - Kocamiş, M. Burak. "Bağımsız Ermenistan ve Ermeni Diasporası." *Ermeni Araştırmaları* Sayı 79 (2026): 107-142.

Araştırma Makalesi

BAĞIMSIZ ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASI*

(INDEPENDENT ARMENIA AND THE ARMENIAN DIASPORA)

B. Mehmet BOZASLAN**
M. Burak KOCAMIŞ***

Öz: *Ermeniler ancak 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uzun seneler sonra gerçek anlamda bağımsız bir devlete sahip olmuşlardır. Ermenistan Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışıyla beraber Ermeni siyasi karar alıcıları günümüze gelene kadar iç ve dış politikada önemli sorunlarla yüzleşmiştir. Bu sorunlardan en önemlileri hiç kuşkusuz sözde soykırım iddiaları, Karabağ sorunu ve çevre ülkelerle yaşanan düşmanca ilişkilerdir. Ermenileri dünya üzerinde temsil eden tek aktör Ermenistan devleti değildir. Başta ABD, Rusya ve Fransa'da olmak üzere çeşitli ülkelerde mevcudiyetlerini sürdüren Ermeni diasporası küresel çapta yüksek ses getiren bir aktör olarak göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Levon Ter-Petrosyan'dan Nikol Paşinyan'a devleti yöneten*

* Bu çalışma 27.05.2024 tarihinde Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında savunulmuş "Yeni-İnşacı Paradigma Çerçevesinde Bir Değerlendirme: Ermenistan Cumhuriyeti" başlıklı tezden esinlenilerek hazırlanmıştır.

** ORCID: 0000-0002-5789-9876
Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, mehmet.bozaslan@dpu.edu.tr.

*** ORCID:0000-0001-5253-9399
Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, muhammedburak.kocamis@ksbu.edu.tr.

liderler dönemsel olarak ayrılmak suretiyle Ermenistan Cumhuriyeti, yerleşik buldukları önemli ülkeleri başlıklara ayırmak suretiyle de diaspora okuyuculara aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni, Ermenistan Cumhuriyeti, Diaspora, Sözde soykırım, Karabağ*

Abstract: *Armenians only achieved a truly independent state years later, at the end of the 20th century, with the collapse of the Soviet Union. With the emergence of the Republic of Armenia, Armenian political decision-makers have faced significant challenges in domestic and foreign policy, even to this day. The most significant of these are undoubtedly the alleged genocide allegations, the Nagorno-Karabakh conflict, and hostile relations with neighboring countries. Armenia is not the only actor representing Armenians globally. The Armenian diaspora, which maintains a presence in various countries, particularly the US, Russia, and France, stands out as a prominent global actor. This study will present the Republic of Armenia through the periodic departures of the leaders who have led the state, from Levon Ter-Petrosyan to Nikol Pashinyan, and the diaspora, categorized by key countries they have located.*

Keyword: *Armenian, Republic of Armenia, Diaspora, So-called genocide, Nagorno-Karabakh*

Giriş

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle beraber Ermenistan Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu süreç ülkenin en önemli güvenlik ve dış politika sorunlarından biri olan Karabağ meselesinin ağırlaşarak silahlı çatışmaya dönüşmesiyle eş zamanlı yürümüştür. Bağımsızlığın ilk yıllarında Ermenistan, bir yandan devlet inşası ve iktisadi problemlerle boğuşurken diğer yandan Karabağ meselesi nedeniyle bölgesel gerilimlerin merkezine yerleşmiştir. Bu durum, Ermenistan'ın siyasi yapılanmasını, güvenlik algısını ve dış politika önceliklerini belirleyen temel faktör olmuştur. Karabağ çatışması, sadece Azerbaycan ile ilişkilerin bozulmasına değil, aynı zamanda Ermenistan'ın uluslararası sistemdeki konumunu da doğrudan etkilemiştir. Çatışmanın yol açtığı uzun süreli izolasyon, Ermenistan'ın hem ekonomik kalkınmasını engellemiş hem de dış politikada Rusya'ya bağımlılığını artırmıştır.¹ Bununla birlikte, Ermeni diasporasının uluslararası alanda yürüttüğü faaliyetler, söz konusu çatışmaya ve Ermenistan'ın güvenlik kaygılarına eklenerek ülkenin dış politika tercihlerini şekillendiren bir başka dinamik haline gelmiştir. Sadece anavatandan göç eden bir nüfus topluluğu olmanın ötesine geçen diaspora, küresel güç merkezlerinde kurduğu güçlü lobi ağları ve 'Haydat' (Ermeni Davası) doktrini çerçevesindeki hedefleriyle, Erivan yönetiminin karar alma mekanizmalarında bazen destekleyici bazen de kısıtlayıcı bir baskı unsuru olarak varlığını hissettirmektedir. Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ermenistan'ın iç ve dış politika anlayışını şekillendiren dinamikler incelenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma özellikle bağımsızlık sonrası dönemde Karabağ meselesiyle birlikte gelişen siyasi öncelikler, güvenlik politikaları ve diasporanın etkisi gibi konulara odaklanmaktadır.

Bu kapsamda çalışma, nitel araştırma yöntemi benimsenerek hazırlanmış olup konuyla ilgili literatür taranarak elde edilen bulgular tarihsel ve betimsel analiz tekniğiyle yorumlanmıştır. Makalenin kurgusu iki bölüm olarak temellendirilmiştir. Birinci bölümde, Ermenistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası geçirdiği siyasi dönüşüm ve dış politika tercihleri; Levon Ter-Petrosyan, Robert Koçaryan, Serj Sarkisyan ve Nikol Paşinyan dönemleri başlıkları altında kronolojik bir sistematikte incelenmektedir. İkinci bölümde ise diaspora kavramı kuramsal olarak ele alındıktan sonra; ABD, Fransa ve Rusya gibi ülkeler başta olmak üzere Ermeni diasporasının küresel çapta

1 Hague Centre for Strategic Studies, *Armenia and the Future of the South Caucasus* (HCSS, 2021), 23.

yürüttüğü faaliyetler ve bu faaliyetlerin Erivan yönetiminin politikalarına etkileri detaylandırılmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Dağılmasının Ardından Ermenistan

Levon Ter-Petrosyan Yönetiminde Ermenistan (1991-1998)

Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'dır. Suriye doğumlu olan Ter-Petrosyan 1991'den 1998 yılına kadar ülkenin politika yapımında ön plandadır. Osmanlı Devleti'nin Sevk ve İskân Kanunu'yla ailesiyle birlikte Suriye'ye göç ettirilen bir zümreye mensup olan Ter-Petrosyan, çocukluğundan itibaren sözde soykırım merkezli bir intikam anlayışıyla yetiştirilmiştir. Ter-Petrosyan, Ermenistan devlet başkanlığı vazifesinden önce bir yıl boyunca Sovyet Ermenistanı'nı da yönetmiştir.²

Ter-Petrosyan, dış politikada realist bir yaklaşım benimseyerek Ermenistan'ın ekonomik ve siyasi istikrarını sağlamanın yolunun çevre ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesinden geçtiğini savunmuştur.³ Karabağ meselesinin Ermenistan lehine çözümlenmesi ve gerçekçi bir dış politika inşa etmek (Rusya'ya bağımlılığın yönetilmesi ve sözde Ermeni soykırımı iddialarının uluslararası çevrelerce göz önünde bulundurulması), Ter-Petrosyan yönetiminin karşı karşıya kaldığı en kritik gündem maddelerindendir.⁴

1988 yılında Ermenistan, Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmadan önce Karabağ bölgesinde silahlı çatışmalar başlamıştır. Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, ülkenin dış politikası bu süreçte çatışmalara müdahil olmama ilkesiyle hareket etmiştir. Ter-Petrosyan yönetimi, bu çatışmaları Azerbaycan'ın iç meselesi olarak görmüş ve bu yaklaşımı benimsemiştir. Ancak Ter-Petrosyan'ın çatışmaya yönelik bu politikası hem diaspora hem de diaspora temelli gruplar tarafından desteklenmemiştir. Bu dönemde Ermenistan dış politikası, Ermeni diasporası tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.⁵

2 Göktürk Tüysüzoğlu, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan," *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 44 (2013): 237-238, <https://dergipark.org.tr/pub/erma/issue/43035/521068>.

3 Kamer Kasım, "Armenia's Foreign Policy: Small State Irredentism," *Review of Armenian Studies* 25 (2012): 135-136, <https://dergipark.org.tr/en/pub/ras/issue/47571/600835>.

4 Stephan S. Astourian, "From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia," *Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series* (Kış 2000-2001): 59-60, <https://escholarship.org/uc/item/0c2794v4>.

5 Kasım, "Armenia's Foreign Policy," 95.

1992’ye gelindiğinde, Ermenilerin bölgede sivil halka yönelik gerçekleştirdiği katliam ve zulümlerin şiddeti artmıştır. Özellikle 1992 Şubat’ta yapılan Hocalı Katliamı durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. Bu olaylar, bölgedeki insanî trajediyi ve çatışmaların yoğunluğunu gözler önüne sermektedir.⁶ Ermenistan hükûmeti işgal ve çatışmalarla ilgili herhangi bir bağlantısı olmadığı izlenimini vermeye çalışmış olsa da Ermenistan’ın desteği olmadan bu işgalin gerçekleşmesi mümkün değildir. Özellikle Hocalı’da yüzlerce Azerbaycanlının vahşice katledilmesi dünya kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve Ermenistan’ın kötü bir imaj çizme riskini artırmıştır. Bu nedenle Ermenistan verdiği desteği gizlemeye çalışmıştır. Ancak uluslararası gözlemler Ermeni askerî güçlerinin de çatışmalara ve katliamlara dâhil olduğunu ortaya koymuştur.⁷ 1994’te Ermenistan ve Azerbaycan hükûmetleri arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmış ve böylece krizin bu aşaması sona ermiştir. Uluslararası örgütler ve BM Genel Kurulu’na göre, Ermenistan, 1994 yılı itibarıyla Azerbaycan’ın yaklaşık olarak beşte birini işgal etmiştir.⁸

Dış politikaya bakıldığında, Ter-Petrosyan, Ermenistan’ın uzun yıllar boyunca bağımlı olduğu Rusya’dan bağımsız bir dış politika izlemesini hedeflemiştir. Ancak o, bu amacında başarısız olmuştur. Ter-Petrosyan, yönetiminin başlarında dış ilişkilerini çeşitlendirerek Türkiye de dâhil olmak üzere diğer bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Ancak bölgedeki Karabağ çatışması ve yarattığı istikrarsızlık, Ermenistan’ın dış politikasını olumsuz yönde etkilemiştir. Ermenistan’ın güvenlik kaygıları, ülkenin politikasını yeniden Rusya’ya yönlendirmiş ve sonuç olarak Rus askerlerinin Ermenistan topraklarında konuşlanmasına izin verilmiştir. 30 Eylül 1992’de Rusya ile Ermenistan arasında imzalanan antlaşma çerçevesinde, Rus askerleri Ermenistan’ın Türkiye sınırına konuşlandırılmıştır.⁹ 1992 yılında Rusya ile yapılan Kolektif Güvenlik Antlaşması’ndan 1997 tarihli Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması’na kadar, Ter-Petrosyan yönetimi Ermenistan’ın güvenliğini sağlamak amacıyla bir güvenlik ittifakı kurmaya yönelik çabalar göstermiştir. Bu süreç, Ermenistan’ın korunmasını garanti altına alacak bir dış güvenlik yapısı oluşturma hedefini taşımaktadır.¹⁰

6 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Yukarı Karabağ’da 44 Günde Gelen Zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi* (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2021), 12.

7 Kasım, “Armenia’s Foreign Policy,” 95.

8 Aybars Görgülü, *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü* (Tesev Yayınları, 2008), 8-9.

9 Kamer Kasım, “Armenia’s Foreign Policy: Basic Parameters of the Ter-Petrosian and Kocharian Era,” *Review of Armenian Studies* 1, sy. 1 (2002): 97.

10 Taline Papazian, “From Ter-Petrosian to Kocharian: Explaining Continuity in Armenian Foreign Policy, 1991-2003,” *Demokratizatsiya The Journal of Post Soviet Democratization* 14, no. 2 (2006): 239.

Rusya'nın politikaları sonucu çevre ülkelerle iyi ilişkiler kurulamamış olsa da Ter-Petrosyan'ın en önemli hedeflerinden biri bu çevre ülkelerle daha samimi ilişkiler geliştirmek olmuştur. Ekonomik darboğazdan ve geçmişin düşmanlıklarından kurtulmayı amaçlayan Ter-Petrosyan, Ermenistan'ın Türkiye'yle olan ilişkilerini normalleştirmek amacıyla sözde soykırım temelli politikaları bir araç olarak kullanmaktan kaçınmıştır. Ancak bu noktada Ermeni diasporası önemli bir rol oynamaktadır. Diaspora tarihsel meselelerin, özellikle soykırım iddialarının, Ermeni dış politikasını dizayn etmede önemli bir unsur haline gelmesine etkiye bulunmuştur. Diaspora, soykırım iddialarını, Ermenistan'ın dış politika önceliklerine dâhil etmeye istekli olup bu konuyu gündeme taşımak için çeşitli çabalar sarfetmiştir.¹¹ Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında Batılı ülkelerdeki Ermeni diasporası başlangıçta Ermenistan'a karşı ilgisiz kalmıştır. Bunun nedeni diaspora içinde Ermenistan yönetimini devralan eski Sovyet kadrolarına duyulan güvensizliktir. Ayrıca Ter-Petrosyan'ın ulusçu söylemleri vurgulayan siyasetçilere ve siyasi oluşumlara (özellikle Taşnaksutyun Partisi'ne) destek vermemesi ve bu tür hareketleri engellemeye çalışması diasporanın ilgisizliğine yol açan bir başka etkidir. Ancak 1992'de Karabağ'da yeniden çatışmaların başlamasıyla birlikte diaspora, Büyük Ermenistan idealleri doğrultusunda Ermenistan'ın dış politikasına daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır.¹² Ter-Petrosyan, bu zamanlarda hiç değilse açıklamalarıyla Türkiye'yle ilişkilerini normalleştirmeye çalışırken diaspora örgütleriyle arasındaki ilişkilerin gerginleşmesini engelleyememiştir. Diasporanın etkisiyle iç siyasette büyük zorluklarla karşılaşan Ter-Petrosyan, bir taraftan Türkiye'yle olan ilişkileri düzeltme çabalarının diaspora tarafından engellenmesiyle mücadele etmiş, diğer taraftan da Azerbaycan topraklarının işgalini sürdürmüştür. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye ve Ermenistan arasındaki sınır kapatılmıştır.¹³

Dış politikada beklediği başarıları elde edemeyen Ter-Petrosyan yönetimi, önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Uygulanmaya çalışılan bağımsız dış politikalar ve normalleşme çabaları hem Ermenistan içindeki bazı grupları hem de dünya genelindeki Ermeni diasporasını rahatsız etmiştir. Ülke içerisinde diaspora toplulukları ve kuruluşları Ter-Petrosyan'a karşı kampanyalar başlatmışlardır. Diaspora destekli kuruluşlardan biri olan Ermeni Devrimci Federasyonu (EDF), yani Taşnaksutyun, bu muhalefetin başını çeken

11 Kasım, "Armenia's Foreign Policy," 135-136.

12 Erhan Büyükkakıncı, "Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış," *Değişen Dünyada Kafkasya* içinde, haz. Okan Yeşilot (Kitabevi Yayınları, 2005), 134.

13 Kasım, "Armenia's Foreign Policy," 136.

gruplardandır. Ter-Petrosyan, hacmi gitgide artan bu karşıt faaliyetlere sertlikle karşılık vermiştir. 1994'te EDF'nin Ermenistan'da herhangi bir faaliyet yürütmesi yasaklanmışsa da yurt dışında bu kuruluş Ermeni yönetimine karşı muhalefetini sürdürmüştür. Bu gibi gelişmelerin ertesinde, önceleri daha demokratik bir tutum sergileyen Ter-Petrosyan, zaman içerisinde vaatlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. 1995'te yapılan parlamento seçimleri ile 1996'daki devlet başkanlığı seçimlerinde hile yapıldığı iddiaları, Ter-Petrosyan'ı daha otoriter bir devlet başkanına dönüştürmüştür. Böylece Ermenistan, Ter-Petrosyan yönetiminin son dönemlerinde Larry Diamond'un da tabiriyle bir "sözde demokrasi" haline gelmiştir.¹⁴

1996'da ikinci kez başkan seçilen Ter-Petrosyan, şimdi de seçimlere hile karıştırıldığı iddialarıyla karşı karşıya kalmış ve sonu istifaya varacak süreç hızlanmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), 1996'da Lizbon'da yaptığı toplantıda, işgalci Ermeni Silahlı Kuvvetleri'nin Karabağ ve Azerbaycan'ın çevre bölgelerinden çekilmesini ve mültecilerin evlerine dönmesini talep etmiştir. Bu çağrı hem Ermenistan içindeki hem de dışarıdaki Ermeni kuruluşları tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. 1997'de AGİT bünyesindeki Minsk Grubu kalıcı barışın tesis edilebilmesi için bir yol haritası sunmuştur. Ter-Petrosyan, bu öneriyi kabul edebileceği izlenimini verince üzerindeki baskılar artmış ve nihayetinde muhaliflerin yoğun baskısına dayanamayarak görevinden istifa etmiştir.¹⁵

Sonuç olarak Ter-Petrosyan döneminde müstakil bir dış politika oluşturma amacı Rusya'nın baskılarıyla, çevre ülkelerle ilişkilerini normalleştirme fırsatı da hem Karabağ'ın işgali hem de diasporanın etkisiyle gerçekleşmemiştir. Özellikle diaspora kuruluşlarının sürekli gündeme taşıdığı sözde soykırım temelli iddialar ve Karabağ'ın işgal edilmesi gelecek yönetimlerin de bir numaralı dış politika gündem maddeleri haline gelecektir.

Robert Koçaryan Döneminde Ermenistan (1998-2008)

Ter-Petrosyan'dan sonra Ermenistan'da milliyetçi, saldırgan realist politikacılar ve siyasi partiler giderek daha etkin hale gelmiştir. Karabağ'ın Hankendi şehrinde doğan Robert Koçaryan, daha milliyetçi ve sert bir tutum

14 Astourian, "From Ter-Petrosian to Kocharian," 59-60; Larry Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation* (The Johns Hopkins University Press, 1999), 54.

15 Kasım, "Armenia's Foreign Policy," 136.

benimseyerek milliyetçi odakların dikkatini kazanmıştır. Karabağ'daki ihtilafın çözümlenebilmesi için girişilen çabalara karşı sergilediği olumsuz tutum, Ermeni toplumu ve diasporası tarafından desteklenmiştir. Milliyetçi toplulukların, diasporanın ve bu bölgedeki krizlere çözümsüzlük arayan Rusya'nın desteğiyle 1998'de Ermenistan'ın ikinci cumhurbaşkanı olarak Robert Koçaryan göreve gelmiştir.¹⁶

Koçaryan zaferinden sonra bir önceki dönemde faaliyetleri durdurulmuş olan EDF'nin faaliyetlerine yeniden izin verilmiştir. Bu adım, Koçaryan'ın milliyetçi çevrelerle olan bağlarını güçlendirme ve siyasi desteğini artırma amacını taşımaktadır.¹⁷ Taşnaksutyun ile samimi ilişkileri bilinen Koçaryan, gücü eline geçirdikten sonra Ermenistan'ın, Karabağ konusunda farklı bir politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Devlet başkanlığının ilk senesinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'le Karabağ ihtilafının çözümü için görüşmek istememiş ve Aliyev'e, Karabağ yönetimi ile doğrudan iletişime geçmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸ Koçaryan bu politikasıyla hiç şüphesiz ki sözde Karabağ yönetiminin meşruiyetinin ve egemenliğinin diğer aktörlerce kabul edilmesini amaçlamaktadır.

Koçaryan, Türkiye'yle olan ilişkilerde ise Ter-Petrosyan yönetimiyle karşılaştırıldığında daha farklı dış politik amaçlarla hareket etmeye başlamıştır. Türkiye'nin ulusal sınırlarını tanımamak ve sözde soykırım iddialarını dış politikasının temel unsuru haline getirmek, Koçaryan'ın yaklaşımının belirleyici özellikleri olmuştur. Bu tutum, Türkiye'yle ilişkileri normalleştirme gayretlerinin önünü tıkamış ve bu iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmıştır.¹⁹ Koçaryan, soykırım iddialarının uluslararası alanda tanınması için Ermenistan'ın yoğun biçimde çaba sarf etmesini hükümet ajandasına dâhil etmiştir. Ermenistan'ın bu konudaki çabaları, bazı Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin de Ermeni soykırımı iddialarının tanınması gerektiği yönündeki görüşleriyle birleşince, 1998 yılı itibarıyla Ermenilerin sözde soykırım iddialarını kabul eden ülke parlamentolarının sayısı 8 iken; Koçaryan'ın başkanlık görevini sonlandırdığında bu sayı 19'a ulaşmıştır. Bu denli katı ve uzlaşmaz politikalarla göreve başlayan Koçaryan yönetiminin, 27 Ekim 1999'da yaşanan bir gelişme sonrasında popülist politikalarının

16 Tüysüzoğlu, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan," 238.

17 Selçuk Ural ve Güzin Çaykiran, "Armenian Foreign Policy in the Ruling Period Robert Koçaryan," *Journal of the Institute of Social Sciences* 1, no. 8 (2011): 110.

18 Kasım, "Armenia's Foreign Policy," 99.

19 Ural ve Çaykiran, "Armenian Foreign Policy," 110.

değişmeye başladığı gözlemlenmiştir. O gün, milliyetçi Ermeni teröristlerden oluşan bir grup, Ermenistan Parlamentosu'nu basarak Başbakan Vazgen Sarkisyan ve Meclis Başkanı Karen Demirciyan da dâhil olmak üzere sekiz kişiyi öldürüp birçok kişiyi yaralamıştır. Koçaryan'ın gelecekte yapılacak olan genel seçimlerde rakibi olması beklenen Sarkisyan ve Demirciyan'ın böyle şüpheli bir şekilde öldürülmesi tüm şüpheleri Koçaryan'a yöneltmiştir. Bu olayın ardından, Koçaryan'a karşı protestolar başlamış ve halk, Koçaryan'ın istifasını istemiştir. Faillerin yakalanıp yargılanmasının ardından suçla ilgisi bulunmadığı anlaşılan Koçaryan temize çıkmıştır. Ancak bu yaşananlardan sonra Koçaryan daha ılımlı ve uyumlu bir tutum sergilemeye başlamıştır. Türkiye'nin diyalog çabalarıyla başlayan yumuşamalar, statükoyu koruma arzusuyla hep sonuçsuz kalmıştır. Koçaryan, milliyetçi çevrelerin tepkilerinden çekindiği için taviz vermek istememiş, fakat uzlaşmaz bir tutum sergilememek için de müzakerelere devam etmiştir.²⁰ Örneğin, "Türk-Ermeni Uzlaştırma Komisyonu", Ermeni tarafının uzlaşmaz tavırları nedeniyle dağılmıştır. Ardından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın gayretleriyle "1915 Olaylarını Araştırma Komisyonu" kurulması önerisi de Ermenilerce dikkate alınmamıştır. Bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkilerdeki derin ihtilafların ve uzlaşmaz tutumların devam ettiğini göstermektedir.

Yukarıda bahsedilenlere paralel olarak, Koçaryan, ülkesinin dış politikasını iki ana prensip üzerine kurmaktadır. İlk olarak çıkarlar, sertlik yöntemiyle kazanılmalı ve korunmalıdır. İkinci nokta ise bazı komşularla tesis edilemeyen ilişkileri, bölgesel ve küresel güçler dengesine göre, bir ayağı Rusya'da diğer ayağı Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bulunan ve bir koluyla İran'ı, diğer koluyla AB'yi kapsayan bir dış politika yolu izlenmesidir. Bu yaklaşıma "Tamamlayıcı Dış Politika" denilmiştir. Böylece Koçaryan döneminde Ermenistan politikasını şekillendiren üç temel unsur ortaya çıkmaktadır: "Yurt dışında yaşayan Ermenilerle ilişkileri kurumsallaştırarak onların nüfuzunu kullanmak", "büyük güçlerle olan bağları güçlendirmek" ve "Karabağ sorununu Ermenistan'ın hedeflerine uygun şekilde çözmek".

Koçaryan döneminde Ermeni dış politikasında önemli bir yer tutan meselelerden ilki, diaspora ile ilişkilerin kurulması ve kurumsallaştırılması olmuştur. Özellikle bu dönemde, Ermenistan ile diaspora arasındaki ilişkilerde

20 Ömer Engin Lütem, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu," *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 50 (2015): 240-241, <https://dergipark.org.tr/pub/erma/issue/43016/520832>.

olumlu bir değişim yaşanmıştır. Önceki hükümetlerin koyduğu engellerin kaldırılmasının ardından, iyi ilişkiler kurmak amacıyla Ermenistan-diaspora konferansları düzenlenmeye başlanmıştır. 22-23 Eylül 1999 tarihleri arasında düzenlenen ilk konferansta ilişkiler yeni bir ivme kazanmıştır. Erivan’da gerçekleştirilen bu geniş katılımlı buluşmaya 70’e yakın ülkeden 1200 delege katılım sağlamıştır. Konferansta siyasi, ekonomik, sosyal ve lobi faaliyetleri konularında iş birliği sağlamak amacıyla çeşitli çalışma grupları oluşturulmuştur. Ardından ikinci konferans 27-28 Mayıs 2002 tarihlerinde 45 ülkeden katılım sağlayan temsilcilerle düzenlenmiştir. Ermenistan Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda konferansın hazırlık komitesinin başkanı Vardan Oskanyan’ın söylemlerine göre bu konferansa Ermenistan, Karabağ Cumhuriyeti ve diaspora tüm teşkilatlarıyla birlikte katılmıştır. Başkan Koçaryan, diasporanın gücünden en iyi şekilde yararlanmayı planlamaktadır. Konferanslarda diasporanın dağınıklığına dikkat çekilmiş ve bunun bütüncül bir kimlik oluşumunun önüne geçen kültürel bir tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir. Bütüncül bir kimlik için üç faktörün; ortak dil, sözde soykırım ve Karabağ meselesinin önemli olduğu ve tüm Ermenilerin bunları benimsemesi gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca sözde soykırımın tanınmasına yönelik yürütülen çalışmaların başarıyla sürdürüldüğü ve bu çabaların Ermeni birliğine katkı sağladığı ifade edilmiştir. İkinci konferansta, sözde soykırımın uluslararası kamuoyunda tanınmasına önem verileceği ve soykırım iddialarından asla vazgeçilmeyeceği tutanaklara yansıyan en çarpıcı kararlar arasında yer almıştır.²¹

Ermenistan’ın ikinci dış politika hedefi, komşularla sağlanamayan iyi ilişkileri büyük güçlerle sağlamaktır. Özellikle ülkesinin Rusya ile olan bağlarını önemseyen Koçaryan, askerî, ekonomik ve siyasi alanlarda Rusya ile iş birliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Dış politikada Rusya’nın yanı sıra ABD ve Avrupa ülkeleriyle de samimiyet kurarak ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır.²² Koçaryan yönetiminin ABD’yle olan ilişkileri ilerletmeye yönelik gayretlerinin başlıca sebeplerinden biri, ABD’de bulunan etkili diaspora kuruluşlarından biri olan Ermeni Ulusal Komitesi’nin bu konuda yürüttüğü girişimlerdir. Ancak Vladimir Putin’in Rusya’da iktidara gelmesinin ardından, Rusya’nın Ermenistan üzerindeki etkinliği artmaya başlamıştır.

21 Ural ve Çaykiran, “Armenian Foreign Policy,” 110-122.

22 Hatem Cabbarlı, “Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri,” *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Çalışması* (2004): 14, https://www.academia.edu/4243433/BA%C4%9EIMSIZLIK_SONRASI_ERMEN%C4%B0STAN_RUSYA_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0LER%-C4%B0

Ayrıca, Ermenistan'ın Rusya'ya olan yakınlığı 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde daha da artmıştır. Bu saldırılar sonrasında ABD'nin bölgeye olan ilgisi artmış ve ABD, Gürcistan'daki askerî varlığını güçlendirmiştir. Ayrıca teröre karşı mücadele politikalarını destekleyen Azerbaycan ile de iyi ilişkiler kurulmuştur. Sonuç olarak, Ermenistan'ın Rusya nezdinde bölgedeki önemi yükselmiş ve Ermenistan, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki stratejik etkisinin bir simgesi haline gelmiştir.²³

Koçaryan yönetimindeki Ermenistan'ın üçüncü dış politika hedefi, Karabağ meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözmektir. Koçaryan yönetimi, Karabağ meselesinde “çözumsuzlük en iyi çözümdür” yaklaşımını benimsemiştir.²⁴ Koçaryan'ın, Karabağ'ın Hankendi şehrinde doğmuş olması ve EDF ile onun desteklediği yapılarla olan kuvvetli ilişkileri, Ermenistan'ın Karabağ'daki bazı bölgelerden çekilmeyi düşünmesini imkânsız hale getirmiştir. Bu baskılar sonucunda Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'le görüşmeyi bile ilk başlarda reddetmiştir. Ancak süreç içinde Koçaryan, 2001 yılı içerisinde Paris ve Florida'da Aliyev ile görüşmeler yapmıştır. Koçaryan'ın katı tutumları nedeniyle bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. Karabağ ihtilafında, Karabağ'ın işgal altında bulunması nedeniyle Ermenilere baskı yapılması gerektiği pek çok çevreler tarafından savunulmuştur. Bu noktada, Rusya'nın rolü çok kıymetlidir çünkü Rusya, Karabağ meselesinde Ermenistan'ı taviz vermeye zorlayabilecek tek güçtür. Ancak Rusya dış politikada birçok açıdan Ermenistan'ın destekleyici aktörü olarak hareket etmiş ve sorun çözümsüz kalmıştır.²⁵

Görüldüğü üzere, Koçaryan döneminden başlayarak milliyetçi ve hatta terörize olabilecek çevrelere hareket imkânı sağlanarak iç politikada kaygan bir zemin oluşturulmuştur. Ülkenin en önemli kurumlarında bile politik cinayetlerin işlenebilmesi, akliselim ve uzlaşma temelli hareket edebilecek çevrelerin siyasetten ve kamuoyundan uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu durum sadece Ermenistan'ın demokratikleşme sürecini sekteye uğratmamış olup aynı zamanda dış ilişkilerde de uzlaşmaz ve saldırgan bir çizginin benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

23 Alla Mirzoyan, *Armenia, the Regional Powers, and the West: Between History and Geopolitics* (Palgrave Macmillan, 2010), 21-39.

24 Tüysüzöğlü, “Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke,” 239.

25 Kasım, “Armenia's Foreign Policy,” 138.

Serj Sarkisyan Döneminde Ermenistan (2008-2018)

Robert Koçaryan'ın görev süresi sona ermeden önce Ermenistan'da politik hava ısınmıştır. Ter-Petrosyan, yolsuzluklarla mücadele edeceğini ve sosyoekonomik sorunların çözümü için önemli adımlar atacağını belirterek Ermenistan'ı uluslararası sisteme entegre edeceğini öne sürerek yeniden başkanlığa adaylığını açıklamıştır. Ter-Petrosyan'ın en güçlü rakibi, Koçaryan tarafından desteklenen, eski savunma bakanı ve son olarak başbakanlık görevini yürüten Serj Sarkisyan'dır. Sarkisyan, aynı Koçaryan gibi Karabağ kökenlidir ve ülkedeki en önemli siyasal, ekonomik ve askerî pozisyonları elinde bulunduran Karabağ klanınca desteklenmektedir. Sözde soykırım iddialarını önceleyen ve Karabağ'da Azerbaycan'ın adım atmasının gerektiğini dile getiren Sarkisyan, aynı zamanda ülke içindeki mevcut durumdan memnun olan ve Rusya'ya yakın duran sivil-asker elitler tarafından da desteklenmektedir. Şubat 2008'de yapılacak seçimlerden önce Sarkisyan, Ter-Petrosyan'a oranla daha avantajlı bir konumdadır. Zira Ermeni halkının büyük bir kısmı sözde soykırım ve Karabağ konusunda milliyetçi duygularla hareket etmektedir.²⁶

Sonunda, 19 Şubat 2008'de yapılan seçimlerde Sarkisyan, geçerli oyların yarısından fazlasını alarak Ermenistan'ın üçüncü devlet başkanı olmuştur. Ter-Petrosyan, seçimlerde hile olduğunu ve sonuçların geçersiz sayılarak seçimlerin tekrarlanması gerektiğini savunmuştur. Seçimlerin yeniden yapılmasını isteyen Ter-Petrosyan destekçileri, Erivan'da geniş çaplı protesto gösterileri düzenlemişlerdir.²⁷ Mart ayında, Erivan Özgürlük Meydanı'nda süren eylemlerde polis ile göstericiler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve birçok kişi gözaltına alınmıştır. Resmî verilere göre, polis müdahalesi sonucu 10 gösterici hayatını kaybetmiş, 130 eylemci yaralanmıştır. Gösterilerin düzenlenmesinde etkili olan Ter-Petrosyan, bir süre ev hapsine alınmış ve 20 gün süresince olağanüstü hal ilan edilmiştir. Bu sancılı süreç sonunda, Sarkisyan devlet yönetimini devralmıştır.²⁸

Görevi devralan Sarkisyan, Koçaryan'ın başlattığı politikayı izleyerek hegemon güçlerle olan ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemiştir. 2008'de Rusya ile Gürcistan arasında başlayan Güney Osetya Savaşı esnasında bölgede

26 Tüysüzöğlü, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke," 241.

27 "Ermenistan'daki Seçimi Sarkisyan Kazandı," *CNN Türk*, 20 Şubat 2008, <https://www.cnnturk.com/dunya/ermenistandaki-secimi-sarkisyan-kazandi-356129>.

28 Tüysüzöğlü, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke," 244.

meydana gelen çatışmalar tansiyonu arttırmıştır. Ermenistan, bölgedeki barışın sağlanmasında “köprü” rolü oynamayı istemiştir. Ermenistan, dış politikasında Batı ve Rusya kutuplarını uyumlu hale getirmekle kalmayıp, karşıt taraflar arasındaki iletişimi tavsiye eden bir ülke olmayı hedeflemiştir. Hem Rusya ve onun liderliğindeki Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü’ne üye olarak hem de ABD, AB ve NATO ile ilişkiler kurarak Ermenistan, dış politikada önemli bir denge unsuru olmayı amaçlamıştır.²⁹ Köprü rolü üstlenilerek kurulmaya çalışılan denge politikası amacına ulaşamamıştır. Bunun temel nedeni, Ermenistan’ın birçok sektörde belirgin şekilde Rusya’ya bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılık, kısa sürede vazgeçilebilecek bir seviyede olmadığı için Ermenistan’ın Batı ile tam anlamıyla yakınlaşmasını imkânsız kılmıştır. Rusya’ya olan coğrafi yakınlık ve güvenlik alanındaki zorunlu ittifak, Ermenistan’ın Batı’ya yönelimini sınırlayan en önemli faktör olmuştur. Dahası, Batı ile daha güçlü bir ilişki arayışı Rusya tarafından hoş karşılanmamış, böyle bir stratejinin Rusya’nın Ermenistan’a verdiği desteği azaltma ihtimali her zaman gündemde kalmıştır.

Bunun yanı sıra Sarkisyan’ın çok önemseydiği diğer dış politika konuları Türkiye ile ilişkiler ve Karabağ meselesidir. Türkiye’ye yönelik sözde soykırım iddiaları ve Karabağ meselesinde gerektiğinde saldırgan eylemlerde bulunan Ermeni politikaları, bu dönemde de sürdürülmüştür.³⁰ Sarkisyan’ın Karabağ meselesinde Minsk Çalışma Grubu aracılığıyla görüşmeleri sürdürmeye devam ettireceği ve Türkiye ile belirli aralıklarla diyalog kurulmasına müsaade edeceği ancak ödün vermek istemediği için ne Azerbaycan ne de Türkiye ile olan sorunları sona erdirecek bir anlaşmaya varmak konusunda çekingen kalacağı öngörülmüştür. Yine de Ermenistan ve Türkiye arasında daha önce hep sonuçsuz kalan görüşmeler, Sarkisyan yönetimiyle daha ileri bir boyuta taşınmış ve önemli adımlar atılmıştır.

Karşılıklı iyi niyet ve uzlaşma atmosferinin ortaya çıkmasını sağlayan ilk adım, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün attığı adımla gerçekleşmiştir. Ermenistan’daki kanlı eylemler sürerken birçok liderin Sarkisyan’ı kutlamak için acele etmediği bir dönemde onu ilk kutlayan devlet başkanının Cumhurbaşkanı Gül olması, bu adımın iyi niyetin bir

29 Narek S. Galstyan vd., *Armenia's International Status Aspirations in 2008-2020* (Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021), 5.

30 Kaan Diyarbakırlıoğlu, “Avrasyacılık-Batıcılık İkilemi Çerçevesinde Ermenistan Siyasetine Analitik Bir Bakış,” *Turkish Studies - Social* 15, sy. 8 (2020): 3482.

göstergesi olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Devlet başkanı seviyesinde gerçekleşen bu samimi diyalogların ardından bakanlar seviyesinde de tebrik ve iyi niyet mektupları gönderilmiştir. Sarkisyan yeri geldiğinde sözde Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınmasının Ermenistan'ın dış politika gündeminin elzem bir enstrümanı olduğunu belirtse de Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan'ın şeffaf ve samimi bir şekilde tüm hassas konuları tartışmaya açık olduklarını ifade etmesi iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayabileceği izlenimini oluşturmuştur.³¹

Sarkisyan, iki ülke arasında birkaç küçük girişim dışında neredeyse hiç gerçekleşmeyen diyalog sürecini başlatmak için Cumhurbaşkanı Gül'ü, Ermenistan ve Türkiye millî futbol takımlarının oynayacakları maça davet etmiştir. Gül, daveti kabul etmiş ve Ermenistan'a giden ilk Türk cumhurbaşkanı olmuştur. Ermenistan-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatan bu tarihî ziyaret her iki ülkedeki bazı kesimlerin yoğun eleştirilerine maruz kalsa da sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi adına umutları yeşertmiştir. 2009'da görüşmeler hızlanarak devam etmiş ve Nisan ayında bir yol haritası belirlenerek üzerinde çalışmalara başlanmıştır.³² Sarkisyan, komşular arasında sınırların kapalı olmasının uygun olmadığını söylemiştir. Öte yandan Sarkisyan'ın Türkiye'ye yönelmesinin önemli nedenlerinden biri, yıllardır kapalı kalan sınır kapılarının açılmasının kendi ekonomileri için kritik bir öneme sahip olmasıdır.³³ Ermenistan yönetimini bu konuda adım atmaya zorlayan en önemli gelişme, 2008'de Rusya ile Gürcistan arasında cereyan eden Güney Osetya Savaşı sonrasında yaşanmıştır. Savaş sırasında Ermenistan-Gürcistan sınırının kapanması dış ticaret hacminin büyük bir kısmını Gürcistan üzerinden yapan Ermenistan'a ciddi zarar vermiştir. Bu nedenle, Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak sınır kapılarını açtırmak Ermenistan için son derece önemli hale gelmiştir.³⁴

Protokoller imzalanmadan önce Sarkisyan, dünyadaki diaspora kuruluşlarına bir dizi ziyaret gerçekleştirmiştir. Sarkisyan, diaspora örgütlerinin yoğun olduğu Fransa, ABD, ardından Lübnan ve Rusya gibi ülkelere seyahatler

31 Lüttem, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu," 247-249.

32 Aybars Görgülü vd., *Türkiye-Ermenistan Diyalog Serisi: Yakınlaşma Sürecini İncelemek* (Tesev Yayınları, 2010), 8.

33 Diyarbakırlıoğlu, "Avrasyacılık-Batıcılık İkilemi Çerçevesinde Ermenistan Siyasetine Analitik Bir Bakış," 3483.

34 Mürsel Bayram, "Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz," *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sy. 3 (2016): 73, <https://dergipark.org.tr/pub/aeusbed/issue/26794/282059>.

yapmıştır. Türkiye ile normalleşme sürecini ana vatandan uzakta yaşayan Ermenilere anlatma ihtiyacı hissederek Sarkisyan, bu ziyaretlerde yoğun protesto gösterileriyle karşılaşmıştır. Özellikle sözde soykırım mağduriyetini kendilerine referans alan Ermeniler protestolara katılmışlardır. Protokollerin imzalanmasına çok kısa bir süre kala Ekim ayında yapılan bu seyahatlerde diasporanın bu normalleşme adımlarına karşı açıkça karşı durduğu gözlemlenmiştir.³⁵ En sonunda, 10 Ekim 2009'da diplomatik münasebetlerin tesis edilmesi ve sınırların açılması gibi konuları içeren protokoller taraflarca imzalanmıştır. Protokollerin yürürlüğe girmesi için gerekli meclis onayları alındıktan sonra sınırların iki ay içinde açılması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca, dışişleri düzeyinde yapılacak görüşmelerde, iki ülke arasındaki tarihsel ihtilaflar üzerine diyalog kurulmasının yanında iletişim, ulaşım ve enerji sektörlerinde de iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır. Sarkisyan, protokollerin imzalanmasından dört gün sonra Bursa'da Türkiye ve Ermenistan Millî Futbol Takımları arasında oynanacak maçı izlemek için Türkiye'ye gelmiştir. Ziyaret, oldukça samimi bir hava içerisinde gerçekleşmiş ve taraflarca memnuniyetle karşılanmıştır.³⁶

Türkiye, bir an önce antlaşmaların yürürlüğe girmesi için protokolleri TBMM'ye sunmuştur. Ermenistan'da ise protokoller öncelikle anayasal uygunluk açısından Anayasa Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin, Protokollerin Anayasa'ya aykırı olması sebebiyle uygulanamayacağına dair 2010 yılındaki gerekçeli kararı sonrasında 22 Nisan 2010'da Sarkisyan, Türkiye'nin sözde soykırımı reddetmesi ve işgal edilen Karabağ topraklarının Azerbaycan'a geri verilmesi talepleri nedeniyle antlaşmaların onay süreçlerinin dondurulduğunu açıklamıştır.³⁷

2013'te ikinci kez başkanlık seçimlerini kazanan Sarkisyan yönetimi, anayasa değişiklikleri için harekete geçmiştir. Anayasa değişikliğine göre, parlamenter sisteme geçiş yapılacaktır. Bu değişiklikler, devlet başkanının yetkileri sınırlanacak ve sembolik hale gelecektir. Hükûmetin başında ise başbakan olacak ve yönetimde esas söz sahibi olacaktır. 2015'te yapılan halk oylamasında bu değişiklikler kabul edilmiş ve Ermenistan parlamenter

35 "Sarkisyan Diasporanın Hedefinde," *NTV Haber*, 5 Ekim 2009, <https://www.ntv.com.tr/dunya/sarkisyan-diasporanın-hedefinde,4uf3phLHc0m4-jFXpNooxA>.

36 Görgülü vd., *Türkiye-Ermenistan Diyalog Serisi*, 9.

37 "Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri," T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim tarihi: 9 Aralık 2025, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>; Bayram, "Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması," 74.

demokrasiye geçmiştir. Sarkisyan, görev süresi sona erdiğinde değişen sistemle birlikte başbakan olacağını işaretlerini göstermeye başlamıştır. Görev süresi Mart 2018’de sona eren Sarkisyan, ilk olarak Başbakan Karen Karapetyan’ı istifa ettirmiş ve ardından 17 Nisan 2018’de parlamento tarafından başbakan olarak seçilmiştir. Ancak Nikol Paşinyan önderliğinde başlatılan protestolar sonucunda Sarkisyan, zor duruma düşmüş ve nihayetinde görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁸

Nikol Paşinyan Döneminde Ermenistan (2018-...)

Ermenistan’daki yozlaşmış siyasi düzene ve yolsuzluklara karşı çıkarak geniş halk kitlelerini yanına alan Nikol Paşinyan, parlamentodaki diğer siyasi partilerin de onu desteklemesiyle 8 Mayıs 2018’de başbakan olarak seçilmiştir.³⁹ Paşinyan’ın bu başarısı, Ermenistan’daki politik zeminde önemli bir değişimin başlangıcı olmuştur. Devlet yönetiminde 1990’lı yıllardan beri söz sahibi olan “Karabağ klanı” ve aşırı milliyetçi Taşnaksutyun, Paşinyan’ın 2018’de gerçekleştirdiği Kadife Devrim ile beraber yönetimden uzaklaşmak zorunda kalmıştır.⁴⁰

Paşinyan göreve geldiğinde bakanlıkların sayısını 17’den 12’ye düşürmüştür. Lağvedilen bakanlıklar arasında Diaspora Bakanlığı da yer almaktadır. Diaspora, bu duruma büyük tepki göstermiş olsa da Paşinyan kararından geri adım atmamıştır. Paşinyan, diasporanın Ermenistan karar alıcıları üzerindeki baskısını azaltmaya çalışmaktadır.⁴¹ Ayrıca Paşinyan ve arkadaşlarının demokratikleşme ve yolsuzluk karşıtı söylemleri dış politikada Karabağ meselesinde daha ılımlı bir politikanın uygulanacağını umut kaynağı olmuştur.⁴² Bazılarına göre Batı’ya yakın bazılarına göre de statükonun devamını sağlayacak bir kişi olarak görülen Paşinyan, bir önceki dönemde hegemon güçlerle sağlanmaya çalışılan dış ilişkileri daha da ileri götürmeyi

38 Hatem Cabbarlı, “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Siyasal Dönüşüm Süreci,” *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4, sy. 1 (2020): 140-145, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1126275>.

39 Bülent Karaatlı, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1991-2019),” *Ermenistan Dış Politikası (1991-2019)* içinde, haz. Hatem Cabbarlı ve Esmâ Özdaşlı (Nobel Yayınları, 2020), 125.

40 Oğul Tuna, “Ermenistan’da Aşırı Sağ Vesayet: Taşnaklar ve Karabağ Klanı İttifakı Paşinyan’a Karşı,” *Diplomasi ve Strateji Dergisi* 2, sy. 2 (2021): 147.

41 Karaatlı, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1991-2019),” 128-129.

42 Pınar Sayan, “Dağlık Karabağ’da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Barış İnşa Edebilmek,” İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü *Politika Notu* (2020): 2, <https://istanpol.org/uploads/ContentManagementFile/daglik-karabagda-yeni-durum--kapsayici-bir-baris-insa-edebilmek--dr-pinar-sayan.pdf>.

hedeflemiştir.⁴³ Bu dönemde iç siyasi ortamdaki zorlukları, kamuoyunun dikkatini dışarıya çekerek atlatma yolu izleyen Paşinyan, seyahat merkezli bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Bir taraftan kolayca vazgeçilemeyecek biçimde bağımlı olunan Rusya'nın duyarlılıklarını görmezden gelmemek, diğer taraftan çekimine kapıldıkları Batı'ya yanaşmaya çalışmak, öte yandan yükselen Çin'in potansiyelini keşfetmek dikkatli ve dengeli manevraları zorunlu hale getirmektedir.

Siyasi hayatında önceki ve sonraki açıklamaları arasında çelişkiler barındıran bir lider olan Paşinyan, bazı konuları iç politika aracı olarak kullanmaktan çekinmemiştir. 2019 Ağustos'ta işgal altındaki Karabağ'ın Hankendi şehrine bir ziyaret gerçekleştiren Paşinyan, popülist bir lider gibi burada "Karabağ Ermenistan'dır" şeklinde bir ifade kullanarak iç politikada muhalefetin elindeki Karabağ kozunu kendisi bizzat devreye sokmuştur. Ardından, işgal altındaki başka bir şehir olan Şuşa'ya giderek buradaki işgal güçlerinin liderleriyle görüşmelerde bulunmuştur. 2020 Nisan'da barış sağlamak amacıyla on yıldır AGİT bünyesinde çalışmalarını sürdüren Minsk Grubu'nun sunduğu Madrid Teklifleri'nden Ermenistan'ın çekildiğini duyuran Paşinyan, diyalog kanallarının tamamen kopmasına neden olmuştur. Sonuçta, bu süreç sonunda Ermenistan ile Azerbaycan arasında kaçınılmaz bir savaş başlamıştır.⁴⁴

Barışçıl bir çözüm bulması umuduyla Minsk Grubu'nun eş başkanlıklarını yapan ABD, Rusya ve Fransa'nın soruna yönelik ilgisiz ve Ermenistan yanlısı tavır takınmaları savaşa giden yolda önemli bir dinamik olarak görülmektedir. Rusya kendi çıkarlarını korumak hedefiyle bölgedeki istikrarsızlık halini devam ettirmeyi planlamaktadır. ABD ise çözüm arayışlarında çok ön planda olmamıştır. Karabağ meselesi daha çok ülkedeki diaspora örgütlerince savunulmaktadır. Ülke içinde etkili olan Ermeni lobi kuruluşları çıkan Kongre kararlarında etkili olmuş ve statükonun devamından başka sonuç ortaya çıkarmamıştır. Uluslararası çabaların da yetersiz kalmasıyla Azerbaycan'ın konuyu diplomatik girişimlerle çözme ümidi ortadan kalkmıştır. Ayrıca 2016 yılından beri sürekli hale gelen sınır ihlal ve tacizleri de Azerbaycan'ın sabrının sonunu getirmiştir. Ermeni birliklerinin özellikle 12 Nisan 2020 tarihinde düzenlediği saldırıların geçmişteki ihlallerden en önemli farkı

43 "Ermenistan'da Paşinyan-Diaspora Krizi," İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Erişim tarihi: 9 Temmuz 2023, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/analiz-ermenistan-da-pasin-yan-diaspora-krizi.pdf>.

44 Cavid Valiyev, "Karabağ Yenilgisinin Ermenistan İç Politikasına Etkisi," *Anadolu Ajansı*, 5 Ekim 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-karabag-yenilgisinin-ermenistan-icpolitikasına-etkisi/3008216>.

saldırıların Karabağ'dan değil, bizzat Ermenistan-Azerbaycan sınır hattından gelmiş olmasıdır. Saldırılan bölgenin hayati stratejik ulaşım ve enerji hatlarını barındırıyor olması dikkatlerden kaçmamalıdır. Azerbaycan, Ermenistan'ın Doğu-Batı ticaret güzergâhı ile doğal gaz ve petrol boru hatlarına zarar vererek ve sınır hattındaki çatışmaları öne sürerek Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü üyelerinin askerlerini bölgeye çekmeyi hedeflediğini açıklamıştır. Nitekim Ermenistan Tovuz'da gerçekleşen çatışmaları bahane ederek KGAÖ üyelerini (Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Tacikistan, Belarus ve Kırgızistan) acil toplantıya çağırması ancak umduğunu elde edememiştir.⁴⁵

Bu gelişmelerden sonra 27 Eylül 2020'de gerçekleşen temaslar sonrasında kırk dört gün süren çatışmalar başlamıştır. Savaş esnasında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin uzun yıllar süren yatırımların karşılığını almaya başladığı açıkça görülmüştür. Azerbaycan ordusu, hem nicelik hem de nitelik açısından Ermenistan ordusunun önünde yer almaktadır. Savaş boyunca işgalci Ermeni güçlerinin kayıpları çok büyük olmuştur. Ermenistan'ın ekonomik ve demografik sıkıntıları göz önüne alındığında, bu kayıpların yerine yenilerini koymasının uzun yıllarını alacağı aşikârdır.⁴⁶ Sonunda, 10 Kasım 2020'de Putin'in arabuluculuğunda bir ateşkes anlaşması yapılmıştır. Azerbaycan ordusu, meşru savunma hakkını kullanarak başlattığı operasyon sonucunda büyük başarılar elde etmiş ve birçok şehir ve köyü esaretten kurtarmıştır. 12.000 kilometrekareye yakın bir alanın düşman işgalinden kurtarılmasıyla Azerbaycan, işgal altındaki topraklarının oranını %3,25'e indirmiştir.⁴⁷

Ermenistan, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren gerçekçi ve barışçı bir yol izlemek yerine, diasporanın baskısı, aşırı milliyetçi hayaller ve işgalci politikalar doğrultusunda hareket etmiştir. Ter-Petrosyan'dan Paşinyan'a kadar tüm liderler, farklı tonlarda olsa da Karabağ üzerinden saldırgan ve yayılmacı bir anlayışı sürdürmüşlerdir. Bu politikalar, Ermenistan'ı bölgede yalnızlaştırmış, Türkiye ve Azerbaycan ile normalleşme ihtimallerini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Koçaryan döneminden beri uygulanmaya çalışılan büyük güçlerle ilişkileri ilerletme girişimleri büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmış 2020'de gerçekleşen Karabağ Savaşı'nda Rusya'dan gerçek anlamda destek alınamamıştır. Diaspora örgütlerinin yönlendirdiği, tarihi çarpıtan “sözde soykırım” iddiaları ise Ermenistan'ın dış politikasını dar bir alana sıkıştırmıştır.

45 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer*, 17-18.

46 Cenk Özgen, “44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açından Analizi,” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7, sy. 1 (2021): 117-118.

47 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer*, 27.

Sonuç olarak da 44 günlük savaş, bu yanlış stratejilerin Ermenistan'a nelere mal olduğunu en açık şekilde ortaya koymuştur.

Ermeni Diasporası

Diaspora kavramı kökenini Antik Yunanca “dia” (aracılığıyla) ve “sporos” (tohum) kelimelerinden almakta olup; ilk anlamı “sağa sola saçılmış tohumlar”dır.⁴⁸ Günümüzde bu kavram, ana yurtlarından çeşitli sebeplerle ayrılarak farklı coğrafyalara yayılmış toplulukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak her göç eden topluluk diaspora kapsamında değerlendirilmemekte, genellikle kültürel, tarihsel ve duygusal bağlarını koruyan gruplar bu tanıma dahil edilmektedir.⁴⁹ Kavram ilk olarak Yahudiler için kullanılmış, zamanla diğer farklı grupları da kapsayacak şekilde genişlemiştir.⁵⁰

Diaspora, uzun bir dönem boyunca özellikle dini ve teolojik metinlerde yer almıştır. Kavram ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilim dallarında derinlikli incelenmeye başlanmıştır.⁵¹ Özellikle 1990'lı yıllarda konuyla ilgili çalışmalarda artış gözlemlenmiştir. Bu alandaki öncü akademisyenlerden biri olan William Safran, diasporaların ortak bazı özelliklerini belirlemiş ve bu özellikler arasında; ana vatandan zorunlu ya da gönüllü göç, ana vatana dair kolektif hafızanın sürdürülmesi, ev sahibi ülkede dışlanmışlık hissi, ana vatana dönüş arzusu, ana vatanın refahı için ortak çaba ve etnik kimliğin korunması gibi unsurları sıralamıştır.⁵²

Robin Cohen ise Safran'ın yaklaşımına eleştirel bir katkı sunarak diasporaların sadece zorunlu göçlerle değil, iş ve ticaret gibi nedenlerle de oluşabileceğini ifade etmiş; böylece diaspora tanımını daha kapsayıcı hale getirmiştir.⁵³ Cohen ayrıca, diasporaları altı başlıkta sınıflandırmıştır: *mazlum diasporalar*

48 Stephane Dufoix, *Diasporalar*; (Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2011), 17.

49 Kim D. Butler, “Defining Diaspora, Refining a Discourse,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 10, no. 2 (2001): 189-219.

50 Robin Cohen, “Diaspora and the Nation-State: From Victims to Challengers,” *Migration, Diasporas and Transnationalism* içinde, ed. S. Vertovec ve R. Cohen (Edward Elgar Pub, 1999), 266.

51 Dufoix, *Diasporalar*; 26.

52 William Safran, “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, no. 1 (1991): 83-99.

53 Robin Cohen, “Diasporas and the State: From Victims to Challengers,” *International Affairs* 72, no. 3 (1996): 507-520.

(Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, vb.), *emek diasporaları* (Hintliler, Türkler, Japonlar), *emperyal diasporalar* (İngilizler), *ticaret diasporaları* (Lübnanlılar, Çinliler), *yersiz yurtsuzlaşmış diasporalar* (Karayıplılar) ve *başlangıç aşamasında olan diasporalar* (Afganlar).⁵⁴

Sonuç olarak diaspora kavramı, dinamik ve çok boyutlu yapısıyla tek bir tanım ya da sınıflandırma ile sınırlandırılmamaktadır. Akademik literatüre yapılan katkılar, kavramın içeriğini zenginleştirirken; farklı bakış açıları da kavramın evrensel olarak daha ayrıntılı ve esnek biçimde incelenmesine yardımcı olmaktadır.

Ermeni diasporası ise pek çok kişinin düşündüğünün aksine sadece 20. yüzyılda yaşanan olaylarla ortaya çıkmamıştır. Binlerce yıllık bir bilgi birikimi ve toplumsal hafızaya dayanan Ermeni diasporası, kimliğini asırlar boyunca korumuş ve günümüze kadar taşımıştır. Geri dönüp bakıldığında, Ermeni kimliğinin sürgünlerde bile devam etmesini sağlayan birkaç önemli faktör bulunmaktadır. Diasporanın özellikle ilk dönemlerinde, Ermeni toplumunun birlik ve varlığını sürdürebilmesinde en belirleyici unsur, geleneklerine güçlü biçimde bağlı kalmaları olmuştur. Ermeniler, farklı egemen güçlerin yönetimi altında bulunsalar bile kendi gelenekleri ve hukuk sistemleriyle yaşamayı sürdürmüşlerdir. Örneğin, Kilikya ve Polonya gibi bölgelerde yaşayan bazı Ermeni toplulukları, 12. yüzyılda yaşayan bir Ermeni düşünür olan Mkhitar Goş tarafından geliştirilen kanunlara göre yönetilmişlerdir. Bahsi geçen kanunlar, Ermenilerin kendi yargı kurallarına sahip olmalarını öngörmüş ve yöneticiler tarafından belirli derecelerde kabul edilmiştir.⁵⁵

Ermeni diasporasının oluşumunda ve gelişiminde, geleneklerine bağlılıklarının yanı sıra Ermeni Kilisesi de kıymetli bir rol oynamıştır. Dinin, bireylerin bağlılıklarını ve hayatta kalmalarını belirlediği dönemlerde, topluluk hareketleri çoğunlukla kilise etrafında şekillenmiştir. Ermeniler, Hristiyanlığı kabul eden ilk toplumlardan biri olarak kabul edilirken; Ermeni Apostolik Kilisesi'ne olan sıkı bağlılıkları Ermenilerin kimliğini tanımlamanın en temel işaretlerinden biri olmuştur.⁵⁶ Özetle, Ermeni göçü ve diasporasının hikâyesi, dünyanın farklı yerlerinde kurulan Ermeni kilise ve manastırları aracılığıyla

54 Robin Cohen, *Global Diasporas: An Introduction* (Routledge, 2022), 11.

55 Gagik Sarkisyan vd., *Potomki Hayka [The Descendants of Hayk]* (Armenian Encyclopedia: 1998), 3.

56 Aleksandr V. Gevorkyan, "Armenian Diaspora," *The Encyclopedia of Global Human Migration* içinde, ed. Immanuel Ness (Blackwell Publishing, 2013), 3.

anlatılabilir.⁵⁷ Bahsedilen faktörlerin, Ermeni diasporasının oluşumuna ve genişlemesine önemli katkılarda bulunduğu yadsınamaz bir durumdur. Fakat Ermeni diasporasını asıl manada bir diaspora haline getiren olay, 1915'teki sözde soykırım iddialarıdır. 1915 olayları Ermeni kökenli Fransız tarihçi Anahide Ter-Minassian tarafından “kurucu olay” diye tanımlamaktadır; çünkü bu iddialar, diasporanın hafızasında “bir felaket belleği” oluşturmuş ve bu olay, Ermeni toplumunun kolektif belleğine kazınmıştır. Bu sayede, dünyanın farklı yerlerine dağılmış olan neredeyse her Ermeni, farklılıkları mevcut olsa bile benzer bir misyon çerçevesinde birleşmiş ve tek vücut haline gelmiştir. Özellikle 1965 yılı sonrasında, sözde soykırımın küresel çapta tanınması arzusu, başka bir birleştirici unsur oluşturmuş ve bu durum, Ermeni diasporasının git gide daha fazla politize hale gelmesine sebep olmuştur.⁵⁸

Sözde soykırımın küresel çapta tanınmasının yanında diasporanın başka siyasi emelleri de mevcuttur. Ermeniler, 19. yüzyılda EDF tarafından öne sürülen “Haydat” (Ermeni Davası) görüşü çerçevesinde olan bir Ermeni ulusal ideolojisi etrafında birleşmişlerdir. Aynı zamanda diasporanın senelerdir geliştirdiği Haydat düşüncesinin temelinde pek az ulusta rastlanacak kadar sağlam ve sürekli bir mağduriyet travması bulunmaktadır. Ermenistan dışındaki koşullarda üretilen ve ASALA gibi gizli ve eli kanlı Ermeni terörist örgütlerince de pekiştirilen Haydat doktrininin “Birleşik Ermenistan” devletinin kurulması, dünyanın farklı yerlerine dağılmış Ermeni toplumunun kendi topraklarına dönüşünün sağlanması ve sosyal devletin inşa edilmesi olmak üzere üç ana hedefi vardır.⁵⁹

Diaspora, bahsedilen faktörler ve hedeflerle beraber yeri geldiğinde tarihsellikten ve gerçeklikten uzak argümanları da kullanarak bu konuma ulaşmıştır. Uzun yıllar boyunca buldukları ülkelerde asimile olmadan kendi topluluklarını koruyabilmişler ve misafir oldukları topraklarda kültürel varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. İlk göçlerinden itibaren, buldukları ülkelerdeki nüfuslarını artırmış ve etkili bir ses haline gelmişlerdir. Bazı kaynaklarda farklı rakamlar öne sürülse de dünya genelinde 8-10 milyon civarında Ermeni olduğu düşünülmektedir. Ana vatanda yaklaşık 3 milyon Ermeni yaşarken; geri kalanlar diaspora olarak çeşitli ülkelerde bulunmaktadır.

57 Gevorkyan, “Armenian Diaspora,” 3.

58 Dufoix, *Diasporalar*, 56-57.

59 Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler,” *Türk Dış Politikası (1980-2001)* içinde, haz. Baskın Oran (İletişim Yayınları, 2003), 408.

Rusya’da 2.5 milyona yakın, ABD’de yaklaşık 1.5 milyon, Fransa’da 400.000 ve Lübnan’da ise yine sayıları yüz binlerle ifade edilen Ermeni nüfusunun yanı sıra Ukrayna, Arjantin, Polonya, İran ve Kanada gibi ülkelerde de azımsanmayacak bir Ermeni nüfusu mevcuttur.⁶⁰

Sovyetler Birliği Dağıldıktan Sonra Diaspora Faaliyetleri

Bahsedilen ülkelerde siyasi faaliyetler yürüten diaspora, çeşitli manevralar yaparak ülkelerin iç ve dış politikalarında etkin olmaya çalışmıştır. İlk başlarda çok başarı sağlanamasa da Ermenistan’ın bağımsızlığını elde etmesinden sonra diaspora, bulunduğu ülkelerde git gide güçlenmiş ve bu gelişme diasporanın daha fazla lobi faaliyetinde bulunmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte diasporanın anavatana dikkat ve yönelimi de unutulmaması gereken bir husustur.⁶¹ Diaspora, çeşitli faaliyetler yürüterek deneyim kazanmış ve zamanla siyasi ve ekonomik açıdan Ermenistan ile kıyaslandığında güçlü bir konuma gelmiştir.

İlk olarak detaylı bir şekilde ABD’deki Ermeni Diasporası incelendiğinde bu ülkenin günümüzdeki en güçlü Ermeni diasporalarından birine ev sahipliği yaptığı ve bu ülkedeki Ermeni nüfusunun, Rusya’dakinin ardından ikinci sırayı aldığı görülür. Benzer şekilde, Los Angeles’taki Ermeni diaspora topluluğu da Moskova’dakinden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Los Angeles, hem nüfus açısından hem de muhtemelen dünyadaki kültürel çeşitlilik bakımından en zengin Ermeni topluluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu topluluk, Amerikalı Ermenilerin yanı sıra Orta Doğu, Avrupa, Sovyetler Birliği, Afrika ve Latin Amerika gibi coğrafyalarda doğmuş Ermenileri de bünyesinde barındırmaktadır.⁶² Nüfusun yanında kurumsallaşma ve birçok farklı kuruluşla beraber hareket etme diasporanın faaliyet alanını ve etkinliğini artırmaktadır.

ABD genelinde, büyük ölçekli ya da küçük ölçekli pek çok Ermeni lobi kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (ANCA) ve Amerika Ermeni Meclisi (AAA), ABD’deki en güçlü

60 “Armenia’s Diaspora: Its Role and Influence,” Government of UK - Foreign & Commonwealth Office, 9 Aralık 2014, <https://www.gov.uk/government/publications/armenias-diaspora-its-role-and-influence>.

61 Sossie Kasbarian, “Diasporic Voices From the Peripheries– Armenian Experiences on the Edges of Community in Cyprus and Lebanon,” *The Cyprus Review* 25, no. 1 (2013): 82.

62 “About Community,” Embassy of Armenia to the United States of America, Erişim tarihi: 29 Eylül 2023, <https://usa.mfa.am/en/community-overview/>.

diaspora örgütleri olarak öne çıkmaktadır. ANCA, milliyetçi Taşnaksutyun'un görüşlerini taşıyan bir örgütlenme olup "özgür, birleşik ve bağımsız" Ermenistan'dan yana tutum sergilemektedir.⁶³ AAA ise daha uzlaşmacı ve diyaloga açık bir yaklaşımı benimseyen, Taşnaksutyun'un görüşlerini ANCA kadar benimsemeyen bir diaspora örgütüdür. Bu örgütler, Ermenistan ile ilişkilerini sürdürebilmek için hükümet fark etmeksizin her zaman öncelikli olarak Ermenistan'la bağlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁶⁴

ANCA, bugün Ermenilerin bulunmadığı sözde Batı Ermenistan (Türkiye'nin doğu bölgesinin bir kısmı) topraklarının ve başka egemen ülkelerin sınırları içerisinde olan ve tarihi Ermenistan olarak adlandırdıkları toprakların, Ermenistan ile birleşmesini istemektedir. ABD'nin bölgedeki önemli müttefiklerinden birinin toprak bütünlüğüne karşı yapılan bu tür hukuksuzca saldırılar ABD tarafından ne ölçüde kabul edilebilir bir durumdur, bu ayrıca bir değerlendirmeyi gerektirebilir. AAA ise daha ılımlı bir yaklaşım sergileyerek öncelikli olarak ABD'nin çıkarlarını gözetmekte ve daha uzlaşmacı politikalar üretmektedir. Bu yaklaşım, ABD kamuoyunda AAA'nın daha fazla öne çıkmasına neden olmaktadır. Bahsedilen iki organizasyonun ABD Hükümeti'nin farklı kurumlarına erişimdeki başarılarını kıyaslamak da önem arz etmektedir. ANCA, Amerikan Kongresi'nde lobi faaliyetleri yürütme konusunda oldukça başarılıdır. Ancak daha açık ve sert bir dil kullanması nedeniyle yürütme organına erişim konusunda zorluklar yaşamaktadır. Öte yandan, aynı amaçlar doğrultusunda mücadele eden AAA, daha ılımlı ve uzlaşmacı bir yaklaşım sergileyerek yürütme organına erişimde ANCA'ya göre daha başarılı olmaktadır.⁶⁵ Bu gibi ayrışmalar bir topluluktaki birlik ve beraberliği engellediği için negatif bir durum olarak varsayılabilir. Fakat bu tarz bölünmeler diasporanın ortak emellerine ulaşmasında fayda gösterecek önemli bir stratejik yoldur.

ABD'deki Ermeni diasporası örgütleri arasında çeşitli farklar olsa da bu topluluklar arasında paylaşılan bazı evrensel ortak amaçlar da mevcuttur.⁶⁶ ABD'deki diasporanın en büyük önceliği, Amerikan Kongresi'nde etkinlik

63 Julien Zarifian, "The Armenian-American Lobby and its Impact on U.S. Foreign Policy," *Society* 51, no. 5 (2014): 506.

64 Razmik Panossian, "Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations," *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 7, no. 2 (1998): 169.

65 Zarifian, "The Armenian-American Lobby and its Impact on U.S. Foreign Policy," 506-507.

66 Monique Bolsajian, "The Armenian Diaspora: Migration and its Influence on Identity and Politics," *Global Societies Journal* 6 (2018): 35.

sağlamaktır. Şu an için her iki grup da ABD yasama organı olan Kongre’de önemli desteğe sahiptir. Kongre’deki Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasından üyeler barındıran AC (Armenian Caucus) ile Kongre’de kritik pozisyonlarda görev yapan parlamenterlerin Ermeni meselesine duydukları sempatik yaklaşım, bu iki lobinin faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Diasporanın Kongre’deki hedeflerinden en önemlisi sözde Ermeni soykırımını Senato’da kabul ettirmek ve akabinde ABD’nin resmen sözde soykırımı tanımmasını sağlamaktır.⁶⁷ 2019 yılında diasporanın uzun yıllar süren çabaları sonucu, ABD Senatosu 1915 Olayları’nı soykırım olarak kabul etmiştir. Bu gelişmenin ardından, yürütme organı olan ABD Başkanı’nın 24 Nisan’daki açıklaması beklenir hale gelmiştir.⁶⁸ Yine o dönemin ABD Başkanı olan Donald Trump, kendinden önceki başkanlar gibi 1915 Olayları’nı “Büyük Felaket” olarak tanımlamıştır. Trump’ın ardından göreve gelen Başkan Joe Biden ise 2021’de 1915 Olayları’nı soykırım olarak ifade eden ilk ABD Başkanı olarak tarihe geçmiştir. Eyaletler arasında değerlendirildiğinde, 13 Mart 2022’de Mississippi’nin sözde soykırımı kabul etmesiyle ABD’de Ermeni savlarını tanımayan hiçbir eyalet kalmamıştır.⁶⁹ Federatif yönetim şekliyle idare edilen ABD’nin tüm eyaletleri ve merkezî yönetimi, bütün kurumlarıyla Ermeni iddialarını destekler yönde kararlar almıştır. Kısacası, diaspora, sözde soykırımın ABD siyaseti ve kamuoyu tarafından tanınması konusunda başarılı olmuştur.

İkinci hedef, ABD’nin Ermenistan’a insani yardım programları uygulamasını, teknik destek ve kalkınma yardımları sağlamasını temin etmektir.⁷⁰ Ermenistan’da olduğu gibi, küçük devletlerin iktisadi gelişimini desteklemede dış ülkelerden gelen sıcak para akışlarının önemli etkisi olduğu unutulmamalıdır.⁷¹ Diaspora çalışmalarının sonucu olarak, ABD, Ermenistan ve sözde Karabağ Cumhuriyeti’nin kalkınmasına destek olmak amacıyla çeşitli yardımlar göndermiştir. ABD hükûmeti, USAID yardım programı çerçevesinde; demokratikleşme, iktisadi istikrarın tesis edilmesi, insani yardım

67 Şenol Kantarcı, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi,” *Yeni Türkiye Dergisi* 60 (2014): 5-6.

68 Sertaç Aktan, “ABD Kongresi 1915 Olayları ile İlgili ‘Soykırımdır’ Kararı Aldı: Peki Bundan Sonra Ne Olacak?,” *Euronews*, 13 Aralık 2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/13/abd-kongresi-1915-olay-lar-ile-ilgili-soykirimdir-karar-aldi-peki-bundan-sonra-ne-olacak>.

69 Gözde Kılıç Yaşın, “Ermeni İddiaları, Hukuk ve Siyasi Lobicilik,” *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, 9 Mayıs 2023, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-IDDIALARI-HUKUK-VE-SIYASI-LOBICILIK>.

70 Kantarcı, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi,” 6.

71 F. Didem Ekinci, “Küçük Devlet Dış Politikasında Zafiyet ve Dirençlilik: Ermenistan Örneği,” *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 61 (2018): 91.

ve güvenlik meselelerinde olmak üzere Ermenistan hükûmetine 1992'den bu yana yaklaşık 3 milyar dolar yardım göndermiştir.⁷²

Diasporanın üçüncü temel hedefi, Türkiye ve Azerbaycan lehine olabilecek herhangi bir Kongre teklifini veya girişimini engellemektir.⁷³ ABD'nin bölgedeki önemli müttefiki olan Türkiye'ye en son teknolojik harp sistemlerinin gönderilmesini engellemek amacıyla Ermeni ve Yunan diaspora kuruluşları birçok alanda beraber çalışmaktadır. Türkiye'nin, günümüzdeki en modern savaş uçaklarından biri olan F-35'lerin alım programından çıkarılmasında diaspora kuruluşlarının etkisi büyük olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemleri bahane edilerek CAATSA yaptırımlarının uygulanması konusunda kampanyalar yapıp bu konuda da başarıya ulaşmışlardır.⁷⁴ Azerbaycan da aynı Türkiye gibi, diasporanın hedefindedir. İkinci Karabağ Savaşı'ndaki ağır mağlubiyetten sonra, ANCA'nın başını çektiği kuruluşlar Azerbaycan'ın bölgede demografik değişiklikler yaptığını iddia etmektedir. ABD siyasetinde karşılık bulan bu asılsız iddialar sonucu Senato tarafından Ermeni Koruma Yasası çıkartılmış ve bu çerçevede Azerbaycan'a sağlanan askeri yardımlar sona ermiştir.⁷⁵ Bu gibi kararlar aldırılırken diasporanın etkinliğini artıran bir diğer etmen diğer milletlerin diaspora kuruluşları (Yunan ve Yahudi diasporaları gibi) ile ortaklaşa gerçekleştirilen çalışmalardır.

Diaspora kuruluşlarının dördüncü ve son hedefi ise lobi faaliyetleri yürüttükleri Karabağ sorununda Ermenistan lehine politikalar geliştirmektir.⁷⁶ Taşnaksutyun ve Taşnaksutyun dışındaki tüm yapıları bir araya getiren Karabağ meselesi, Ermenilerin lobicilik faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ermeniler, dezenformasyon yoluna başvurarak Azerbaycan'ın bu topraklara etnik ve ırksal düşüncemelli saldırılar düzenlediğini ve bu saldırıların Osmanlı Devleti'nin başlattığı sözde soykırımın bir parçası olduğunu savunmaktadır.⁷⁷

72 "Armenia - Foreign Assistance Fact Sheet, June 2021," United States Department of State, Erişim tarihi: 25 Ekim 2023, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/08/Armenia_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf.

73 Kantarcı, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi," 6.

74 "U.S.-Turkey Relations | Integrity & Accountability," Armenian National Committee of America (ANCA), Erişim tarihi: 3 Kasım 2023, <https://anca.org/issue/u-s-turkey-ties-integrity-accountability/>.

75 "Senate Unanimously Adopts Bill Blocking US Military Aid to Azerbaijan," ArmenianWeekly, 16 Kasım 2023, <https://armenianweekly.com/2023/11/16/senate-unanimously-adopts-bill-blocking-us-military-aid-to-azerbaijan/>.

76 Kantarcı, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi," 6.

77 Bolsajian, "The Armenian Diaspora," 36.

Diaspora, Karabağ sorununda Azerbaycan'ı saldırgan olarak tanıtarak ABD kamuoyunu yanıltıp meseleye sadece Ermenistan tarafından bakılmasını sağlamıştır.⁷⁸ Ayrıca diaspora, sözde Karabağ yönetimine yıllık yardım almak için Kongre'den destek almayı başarmıştır. Uluslararası alanda hiçbir devlet ve kuruluşça tanınmayan sözde Karabağ Cumhuriyeti, 1990'lerden itibaren ABD hükûmeti tarafından her yıl 5-10 milyon dolar arasında fonlanmıştır.⁷⁹ Sonuç olarak, Ermenistan'ın Karabağ'daki işgali karşısında gerekli tepkiyi göstermeyen ABD, Rusya ve Fransa'yla beraber Minsk Üçlüsü'nü oluşturmuş ve bölgedeki çözümsüzlüğün yıllarca devam etmesinde rol oynamıştır.⁸⁰

Diasporanın güçlü olduğu bir diğer ülke Fransa'dır. Ermenilerin Fransa'ya yönelik ilk göçleri Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren, Levant bölgesinden gelen Ermeni tüccarlar, ticari ilişkiler kurmak amacıyla Fransa'ya yerleşmeye başlamış ve zamanla bu göç kalıcı hâle gelmiştir. Bu erken dönem yerleşimleri, Ermeni topluluğunun Fransa'da sosyal ve ekonomik yapıya entegre olmasına zemin hazırlamıştır. 1915'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından uygulanan Sevk ve İskân Kanunu sonucu yaşanan kitlesel göç dalgası ise Fransa'daki Ermeni varlığını önemli ölçüde artırmıştır. Fransa, bu dönemde gelen Ermeni göçmenleri büyük ölçüde kabul etmiş ve onlara hukuki ve toplumsal entegrasyon konusunda önemli kolaylıklar sağlamıştır. Fransa'daki Ermeni diasporasının bugün güçlü ve etkili bir yapıya kavuşmasında birkaç temel faktör öne çıkmaktadır. Birincisi, Ermeniler ile Fransızlar arasında tarihsel olarak kurulan olumlu ilişkiler toplumsal kabulü kolaylaştırmıştır. İkincisi ise Fransa'nın sağladığı geniş örgütlenme imkânları, Ermeni diasporasının kurumsal bir yapıya kavuşarak siyasi ve sosyal mecralarda söz sahibi bir lobi gücü haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, bugün Fransa genelinde sayısı 500'ü aşan diaspora kuruluşu, yaklaşık 70 Ermeni okulu, çok sayıda kilise ve manastır diaspora kimliğinin kurumsal boyutunu güçlendirmektedir.⁸¹

Fransa'da yaşayan Ermeni toplumu yabancı topraklarda asimilasyona uğramalarının önüne geçmek ve güçlü bir kimlik oluşturmak amacıyla

78 "Ermeni Diasporası ve Lobi Faaliyetleri," İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), Erişim tarihi: 14 Kasım 2023, <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-ermeni-diasporasi-ve-lobi-faaliyetleri.pdf>.

79 Zarifian, "The Armenian-American Lobby and its Impact on U.S. Foreign Policy," 510.

80 "Ermeni Diasporası ve Lobi Faaliyetleri."

81 "France," The Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs, Erişim tarihi: 7 Ekim, 2025, <http://diaspora.gov.am/en/pages/37/france>.

Türklere karşı düşmanlığa odaklanarak 1915 Olayları'nı kullanmışlardır.⁸² Diaspora, ülke içerisinde azınlıkta olsa bile lobicilik faaliyetleriyle ülke siyasetçilerinin diaspora çıkarları doğrultusunda kararlar almasını sağlamıştır.⁸³ Diaspora, ülke içerisindeki ve dış ilişkilerdeki hedeflerinin gerçekleşmesi için çok sayıda kuruluşla ortaklaşa çalışmaktadır. Fransa'daki çatı Ermeni kuruluşu olan "Fransız Ermeni Örgütleri Konseyi" eliyle çok sayıda siyasi faaliyet organize etmişlerdir. Diaspora, Fransız parlamentosundan en büyük başarılarından birini elde ederek 2011 yılında sözde soykırımın tanınması kararının çıkmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Diaspora, tıpkı ABD'deki gibi Türkiye ve Azerbaycan karşıtı propaganda ve dezenformasyon faaliyetlerinde bulunmaktadır. Fransız karar alıcılarına yapılan baskılar neticesinde Fransa; Doğu Akdeniz'deki siyasi anlaşmazlıklarda Türkiye'nin karşısında pozisyon almış, aynı şekilde Karabağ meselesinde de Minsk Grubu'nun tarafsızlık görevine rağmen Fransa tarafsızlığını terk ederek Ermeni savlarına daha yakın bir tutum sergilemiştir. Böylece, ABD gibi Fransa da Karabağ'da çözümsüzlükten yana olmuştur. Ek olarak, diaspora, Fransız kamuoyuna yönelik olarak Karabağ'da soykırıma uğradıkları yönünde gerçekleri çarpıtan iddialar ortaya atmıştır. Bu sebeple, Kamuoyunun objektif ve doğru bilgileri almasının önüne geçmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Gerçeklerin kamuoyu tarafından görülmesini engellemek için haber kanallarını ve çalışanlarını hedef gösteren diaspora, medyada yayınlanan tarafsız Karabağ haberlerini manipüle etmiştir. Sonuç olarak, bu haberler platformlardan kaldırılmıştır.⁸⁴

ABD ve Fransa ile beraber diasporanın etkili olduğu bir diğer aktör Rusya'dır. Demografik açıdan dünyanın en büyük Ermeni topluluğunu barındıran Rusya, tarihsel olarak Ermenilerle samimi ilişkiler kurmuştur. Rusya'daki Ermeniler genel olarak Rus toplumuna gayet başarılı biçimde entegre olmuştur. Ayrıcalıklı bir konumda bulunan diaspora, Rusya'da önemli mevkiiler kazanmıştır. Böylece Ermenilerin Rus siyasetinde şüphesiz bir ağırlığı bulunmaktadır. Örneğin, uzun yıllardır Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Sergey Lavrov Ermeni kökenli bir politikacıdır.⁸⁵

82 Alaattin Doğru, "Fransa'da Ermeni Diasporası Yüzlerce Demeğiyle Türkiye Karşıtı Lobi Yapıyor," *Anadolu Ajansı*, 23 Nisan 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-ermeni-diasporasi-yuzlerce-dernegiyle-turkiye-karsiti-lobi-yapiyor/2217965>.

83 Özer Özocak, "Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası," *YTSAM Ermeni Meselesi Özel Sayısı* 20, sy. 64 (2014): 3491.

84 "Fransa'da Ermeni Diasporası Yüzlerce Demeğiyle Türkiye Karşıtı Lobi Yapıyor."

85 "Rusya'daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü," *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, 30

Ermenistan'a gelen dış yardımların yaklaşık %90'ı Rusya'daki Ermeni asıllı zengin iş insanlarından temin edilmektedir.⁸⁶ Forbes Dergisi tarafından 2019'da yayınlanan Rusya'nın en varlıklı 200 insanı sıralamasında Ermeni kökenli sekiz kişi bulunmaktadır. Bu kişiler Rusya'da yaşamalarına rağmen anavatanlarıyla olan iletişimlerini koparmamıştır. Örneğin, bu listedeki yirmi dokuzuncu kişi olan Samvel Karapetyan, Ermenistan'a milyarlarca dolar yatırım yapmayı düşünen Ermenistan Yatırımcı Kulübü'ne üye olmuştur. Benzer şekilde, bir milyar dolara yakın bir servete sahip olan ve eğitim sektöründe azımsanmayacak bağışlar yapan Ruben Vardanyan'ın da Ermenistan'a yönelik yatırımları bulunmaktadır.⁸⁷

Medya, Rusya'da diasporanın güçlü olduğu bir diğer sektördür. Bu güç Rusya ve Türkiye arasında 2015 yılında meydana gelen uçak krizi sırasında görülmüştür. Diaspora güdümündeki medya kuruluşları krizi fırsata çevirerek Türkiye'nin Rusya'nın tarihsel düşmanı olduğunu ilan etmiş ve bununla kalmayıp Türkiye'ye karşı tam ölçekli bir savaş başlatılması çağrılarında bulunmuşlardır.⁸⁸ Diğer bir örnek ise Karabağ meselesindedir. Bu medya kuruluşları Karabağ topraklarını ihtilafli bir bölgeymiş gibi göstermekte ve bölgeye Karabağ adının yerine kendilerinin taktığı isim olan "Artsakh Cumhuriyeti" adını kullanmaktadır. Bunlar gibi taraflı ve tartışmalı pek çok haberin kaynağı olan "Russia Today" TV kanalı ve "MIA Rossiya Segodnya" gibi yayın kuruluşlarının genel yayın yönetmeni Margarita Simonyan adında Ermeni kökenli bir kişidir. Sputnik, RIA Novosti, InoSMI, Prime gibi çeşitli ajanslar MIA Rossiya Segodnya'nın çatısı altında bulunmaktadır. Simonyan'ın medya kuruluşları gibi Ermenilerce yönetilen pek çok medya kuruluşu vardır. Kısacası, Rusya'daki bazı önemli medya kuruluşları Ermeniler tarafından yönetildiği için bir tür Rusya merkezli Ermeni propaganda ağına dönüşmüştür.⁸⁹

Küresel çapta etkiye sahip yukarıda bahsi geçen ülkelerin haricinde de dünyanın pek çok bölgesinde faaliyet gösteren Ermeni diaspora kuruluşları bulunmaktadır. Özellikle Latin Amerika ve Orta Doğu, diasporanın mevcudiyetini sürdürdüğü ve etkili olduğu iki büyük coğrafyadır. Latin Amerika'daki diaspora, özellikle Arjantin, Brezilya ve Uruguay gibi ülkelerde

Aralık 2019, https://www.insamer.com/tr/rusyadaki-ermenilobisi-ve-medya-gucu_2579.html.

86 İkinci, "Küçük Devlet Dış Politikasında Zafiyet ve Dirençlilik," 93.

87 "Rusya'daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü."

88 "Rusya'daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü."

89 "Rusya'daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü."

yoğun bir şekilde örgütlenmiş olup, burada hem sosyal hem de kültürel alanlarda etkinlikler düzenleyerek buldukları toplum içinde kimliklerini koruma çabası gütmektedir. Bununla birlikte bu kuruluşlar, yerel siyasetçilerle temas halinde olarak Ermeni meselesine dair uluslararası kamuoyu oluşturmayı hedeflemekte, bu doğrultuda medya ve akademik çevreler üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadır. Şaşırtıcı şekilde Uruguay, 1915 Olayları'nı soykırım olarak tanıyan ilk ülkedir. 1965 yılında alınan bu karar, dönemin siyasi ve toplumsal şartları açısından oldukça dikkat çekicidir. Zira Uruguay'ın Ermeni meselesiyle herhangi bir yakınlığı bulunmamasına rağmen etkili lobicilik girişimleri sonucunda bu karar alınmıştır. Uruguay'daki Ermeni diasporası, siyasi temsilcilerle kurduğu güçlü bağlar sayesinde kamuoyunu yönlendirmiş, böylelikle uluslararası arenada bir "ilk"e imza atarak diğer diaspora topluluklarına örnek olmuştur. 1993'te de Arjantin sözde soykırımı tanıyan üçüncü ülke olmuştur.⁹⁰

Orta Doğu, Ermenilerin yoğun şekilde bulunduğu bir diğer coğrafyadır. Ermeniler özellikle Lübnan, İran ve Suriye'de örgütlü bir yapıya kavuşmuşlardır. Bu ülkelerde tarihsel süreç içerisinde önemli bir nüfus yoğunluğu oluşturan Ermeniler, buldukları toplumlarla temas halinde olmalarına rağmen kendi kimliklerini korumayı da başarabilmişlerdir. Özellikle Lübnan, Ermeni diasporasının bölgedeki en önemli merkezi olarak öne çıkmaktadır.⁹¹ Lübnan'da bulunan Ermeni Apostolik Kilisesi, sadece dini bir merkez olmanın ötesinde eğitim ve kültür alanlarında da etkin bir rol üstlenmiştir. Kilise toplumsal örgütlenmenin merkezi haline gelmiş; eğitim kurumları, dernekler ve kültürel faaliyetler aracılığıyla diaspora kimliğini güçlendirmiştir. Böylece Lübnan, Ermeni diasporasının bir tür kültür ve eğitim üssüne dönüşmüştür.⁹²

Sonuç

Ermenistan Cumhuriyeti kuruluşundan beri iç ve dış politikada yaşadığı problemlerle uğraşmaktadır. Kalifiye ve yetişmiş devlet adamlarının

90 "1915 Olaylarını "Soykırım" Olarak Tanıyan Ülkeler," *NTV Haber*, 23 Nisan 2015, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/kac-ulke-1915-olaylarina-soykirim-dedi,tzYQW8A3f0eSp1bSgns8g/vI8qWQF_70v8HL2hNi6X-w.

91 Vahram Ter-Matevosyan vd., "Institutions and Identity Politics in the Armenian Diaspora: The Cases of Russia and Lebanon," *Diaspora Studies* 10, no. 1 (2017): 65.

92 Vahram Ter-Matevosyan vd., "Institutions and Identity Politics in the Armenian Diaspora," 69.

olmayışının yanı sıra çevresel etmenlerle de boğuşan ülke, yanlış politikalarla yönetilmektedir. Ter-Petrosyan'dan bu yana yönetime gelmiş Ermeni yöneticiler, genel olarak ülke sorunlarının çözümünde etkili olamamışlardır. Bahsedilen tüm bu dönemlerde siyasi cinayetler, iç politik karışıklıklar, çıkar çatışmaları, iktisadi problemler ve hukuksuzluklar Ermeni kamuoyunun sürekli önüne gelen sorunlar olmuştur. Dış politikada ise pek çok konu çözümsüz kalmış ve çevre ülkelerle olan düşmanca ilişkiler devam etmiştir. Zaman zaman terörize olabilen aşırı milliyetçi çevreler ve diasporanın da etkisiyle reel politikte çelişen politik adımlar atılmıştır.

Ermenileri temsil ettiğini söyleyen diğer bir aktör olan diaspora tarafında ise durumlar biraz farklıdır. Dünyada yaşam endekslerinin en üst düzeyde olduğu şehirlerde ve ülkelerde yaşayarak Ermenistan'da yaşayan soydaşlarının yanında tam bir tezatlık görüntüsü vermektedirler. Refah seviyelerinin yanında siyasi açıdan da anavatanlarından daha güçlü oldukları rahatlıkla söylenebilir; çünkü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimî temsilcisinin üçünde (ABD, Fransa ve Rusya) Ermeni diasporasının etkinliği söz konusudur. Sonuç olarak, diaspora küresel çapta Ermenistan Cumhuriyeti'ne kıyasla daha etkili bir aktördür.

Ermenistan'ın dış politikada benimsediği irredentist ve uzlaşmaz tutum, ülkenin bölgesel iş birliği mekanizmalarından izole edilmesine ve 2020 savaşı örneğinde görüldüğü üzere ağır jeopolitik maliyetlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Ülkenin maruz kaldığı ekonomik darboğaz ve siyasi istikrarsızlık, yalnızca yönetsel tercihlerle değil, diasporanın «Haydat» ideolojisi ekseninde şekillenen ve sahadaki gerçeklerle örtüşmeyen maksimalist taleplerinin devlet politikasına dönüştürülmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, kendi halkının güvenliğini ve refahını, diasporanın konforlu alanlardan dayattığı tarihsel takıntılara feda eden Ermenistan, bu stratejik körlükten çıkmadığı sürece bölgesel denkleme istikrarsızlık kaynağı olmaktan ve dışa bağımlı bir yapı sergilemekten kurtulamayacaktır.

Kaynakça

Aktan, Sertaç. “ABD Kongresi 1915 Olayları ile İlgili ‘Soykırımdır’ Kararı Aldı: Peki Bundan Sonra Ne Olacak?” *Euronews*, 13 Aralık 2019. <https://tr.euronews.com/2019/12/13/abd-kongresi-1915-olaylar-ile-ilgili-soykirimdir-karar-aldi-peki-bundan-sonra-ne-olacak>.

“U.S.-Turkey Relations | Integrity & Accountability.” *Armenian National Committee of America (ANCA)*. Erişim tarihi: 3 Kasım 2023. <https://anca.org/issue/u-s-turkey-ties-integrity-accountability/>.

“Senate Unanimously Adopts Bill Blocking US Military Aid to Azerbaijan.” *ArmenianWeekly*. 16 Kasım 2023. <https://armenianweekly.com/2023/11/16/senate-unanimously-adopts-bill-blocking-us-military-aid-to-azerbaijan/>.

Bayram, Mürsel. “Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz.” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sy. 3 (2016): 69-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeusbed/issue/26794/282059>.

Bolsajian, Monique. “The Armenian Diaspora: Migration and its Influence on Identity and Politics.” *Global Societies Journal* 6 (2018): 29-40.

Butler, Kim. “Defining Diaspora, Refining a Discourse.” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 10, no. 2 (2001): 189-219.

Büyükakıncı, Erhan. “Ermenistan Dış Politikasından Uluslararası Sistem Değişkenlerine Bakış.” *Değişen Dünyada Kafkasya* içinde, hazırlayan Okan Yeşilot. Kitabevi Yayınları, 2005.

Cabbarlı, Hatem. “Bağımsızlık Sonrası Ermenistan-Rusya İlişkileri.” *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Çalışması* (2004): 1-44. https://www.academia.edu/4243433/BA%C4%9EIMSIZLIK_SONRASI_ERMEN%C4%B0STAN_RUSYA_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0.

Cabbarlı, Hatem. “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Siyasal Dönüşüm Süreci.” *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 4, sy. 1 (2020): 118-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1126275>.

“Ermenistan’daki Seçimi Sarkisyan Kazandı.” *CNN Türk*. 20 Şubat 2008. <https://www.cnnturk.com/dunya/ermenistandaki-secimi-sarkisyan-kazandi-356129>.

Cohen, Robin. “Diaspora and the Nation-State: From Victims to Challengers.” In *Migration, Diasporas and Transnationalism* içinde, editörler S. Vertovec ve R. Cohen. Edward Elgar Pub, 1999.

Cohen, Robin. “Diasporas and the State: From Victims to Challengers.” *International Affairs* 72, no. 3 (1996): 507-520.

Cohen, Robin. *Global Diasporas: An Introduction*. Taylor & Francis, 2022.

Diamond, Larry. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. The Johns Hopkins University Press, 1999.

Diyarbakırlıoğlu, Kaan. “Avrasyacılık-Batıcılık İkilemi Çerçevesinde Ermenistan Siyasetine Analitik Bir Bakış.” *Turkish Studies - Social* 15, sy. 8 (2020): 3463-3490. https://turkishstudies.net/social?mod=makale_tr_ozet&makale_id=45425.

Doğru, Alaattin. “Fransa’da Ermeni Diasporası Yüzlerce Derneğiyle Türkiye Karşıtı Lobi Yapıyor.” *Anadolu Ajansı*, 23 Nisan 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-ermeni-diasporasi-yuzlerce-dernegiyle-turkiye-karsiti-lobi-yapiyor/2217965>.

Dufoix, Stephane. *Diasporalar*. Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2011.

Aydın, Mustafa. “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler.” *Türk Dış Politikası (1980-2001)* içinde, hazırlayan Baskın Oran. İletişim Yayınları, 2003.

Ekinci, F. Didem. “Küçük Devlet Dış Politikasında Zafiyet ve Dirençlilik: Ermenistan Örneği.” *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 61 (2018): 71-106.

“About Community.” *Embassy of Armenia to the United States of America*. Erişim tarihi: 29 Eylül 2023. <https://usa.mfa.am/en/community-overview/>.

Galstyan, Narek S., Davtyan E. ve Abrahamyan E. *Armenia’s International Status Aspirations in 2008-2020*. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021.

Gevorkyan, Aleksandr. “Armenian Diaspora.” In *The Encyclopedia of Global Human Migration* içinde, editör Immanuel Ness. Blackwell Publishing, 2013.

“Armenia’s Diaspora: Its Role and Influence.” *Government of UK - Foreign & Commonwealth Office*. 9 Aralık 2014. <https://www.gov.uk/government/publications/armenias-diaspora-its-role-and-influence>.

Görgülü, Aybars, Iskandaryan, Alexander ve Minasyan, Sergey. *Türkiye-Ermenistan Diyalog Serisi: Yakınlaşma Sürecini İncelemek*. Tesev Yayınları, 2010.

Görgülü, Aybars. *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*. Tesev Yayınları, 2008.

Hague Centre for Strategic Studies. *Armenia and the Future of the South Caucasus*. HCSS, 2021.

“Ermenistan’da Paşinyan-Diaspora Krizi.” *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*. Erişim tarihi: 9 Temmuz 2023. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/analiz-ermenistan-da-pasinyan-diaspora-krizi.pdf>.

“Ermeni Diasporası ve Lobi Faaliyetleri.” *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*. Erişim tarihi: 14 Kasım 2023. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-ermeni-diasporasi-ve-lobi-faaliyetleri.pdf>.

“Rusya’daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü.” *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*. 30 Aralık 2019. https://www.insamer.com/tr/rusyadaki-ermeni-lobisi-ve-medya-gucu_2579.html.

Kantarıcı, Şenol. “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi.” *Yeni Türkiye Dergisi* 60 (2014): 1-10.

Karaatlı, Bülent. “Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1991-2019).” *Ermenistan Dış Politikası (1991-2019)* içinde, hazırlayanlar Hatem Cabbarlı ve Esmâ Özdaşlı. Nobel Yayınları, 2020.

Kasbarian, Sossie. “Diasporic Voices From the Peripheries– Armenian Experiences on the Edges of Community in Cyprus and Lebanon.” *The Cyprus Review* 25, no. 1 (2013): 81-110.

Kasım, Kamer. "Armenia's Foreign Policy: Small State Irredentism." *Review of Armenian Studies* 25 (2012): 133-150. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ras/issue/47571/600835>.

Kasım, Kamer. "Armenia's Foreign Policy: Basic Parameters of the Ter-Petrosian and Kocharian Era." *Review of Armenian Studies* 1, sy. 1 (2002): 90-103.

K. Yaşın, Gözde. "Ermeni İddiaları, Hukuk ve Siyasi Lobcilik." *Avrasya İncelemeleri Merkezi*. 9 Mayıs 2023. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-IDDIALARI-HUKUK-VE-SIYASI-LOBICILIK>.

Lütem, Ömer Engin. "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu." *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 50 (2015): 231-373. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erma/issue/43016/520832>.

Mirzoyan, Alla. *Armenia, the Regional Powers, and the West: Between History and Geopolitics*. Palgrave Macmillan, 2010.

"1915 Olaylarını "Soykırım" Olarak Tanıyan Ülkeler." *NTV Haber*. 23 Nisan 2015. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/kac-ulke-1915-olaylarina-soykirim-dedi,tzYQW8A3f0eSp1bSgnsp8g/vI8qWQF_70y8HL2hNi6X-w.

"Sarkisyan Diasporanın Hedefinde." *NTV Haber*. 5 Ekim 2009. <https://www.ntv.com.tr/dunya/sarkisyan-diasporanın-hedefinde,4uf3phLHc0m4-jFXpNooxA>.

Özgen, Cenk. "44 Günün Ardından: 2020 Karabağ Savaşı'nın Askeri Açından Analizi." *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 7, sy. 1 (2021): 104-123.

Özocak, Özer. "Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası." *YTSAM Ermeni Meselesi Özel Sayısı* 20, sy. 64 (2014): 3483-2493.

Palabıyık, Mustafa. *1915 Olaylarını Anlamak: Türkler ve Ermeniler*. İnkılap Kitabevi, 2016.

Panossian, Razmik. "Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations." *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 7, no. 2 (1998): 149-196.

Papazian, Taline. "From Ter-Petrossian to Kocharian: Explaining Continuity in Armenian Foreign Policy, 1991-2003." *Demokratizatsiya The Journal of Post Soviet Democratization* 14, no. 2 (2006): 235-251.

Safran, William. "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return." *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1, no. 1 (1991): 83-99.

Sarkisyan, G., Khudaverdyan, K., & Uzbashyan, K. (1998) *Potomki Hayka* [The Descendants of Hayk]. Yerevan: Armenian Encyclopedia.

Sarkisyan, G., Khudaverdyan, K., & Uzbashyan, K. (1998) *Potomki Hayka* [The Descendants of Hayk]. Yerevan: Armenian Encyclopedia.

Sarkisyan, G., Khudaverdyan, K., & Uzbashyan, K. (1998) *Potomki Hayka* [The Descendants of Hayk]. Yerevan: Armenian Encyclopedia.

Sarkisyan, G., Khudaverdyan, K. ve Uzbashyan, K. *Potomki Hayka [The Descendants of Hayk]*. Armenian Encyclopedia, 1998.

Sayan, Pınar. "Dağlık Karabağ'da Yeni Durum: Kapsayıcı Bir Barış İnşa Edebilmek." İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü *Politika Notu* (2020): 1-8. <https://www.istanpol.org/post/da%C4%9Fl%C4%B1k-karaba%C4%9F-da-yeni-durum-kapsay%C4%B1c%C4%B1-bir-bar%C4%B1%C5%9Fi-%CC%87n%C5%9Fa-etmek>

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen Zafer Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2021.

"Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri." T.C. Dışişleri Bakanlığı. Erişim tarihi: 9 Aralık 2025. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

Ter-Matevosyan, V. vd.. "Institutions and Identity Politics in the Armenian Diaspora: the Cases of Russia and Lebanon." *Diaspora Studies* 10, no. 1 (2017): 64-80.

"France." *The Office of the High Commissioner for Diaspora Affairs*. Erişim tarihi: 07 Ekim 2025. <http://diaspora.gov.am/en/pages/37/france>.

Tuna, Oğul. “Ermenistan’da Aşırı Sağ Vesayet: Taşnaklar ve Karabağ Klanı İttifakı Paşinyan’a Karşı.” *Diplomasi ve Strateji Dergisi* 2, sy. 2 (2021): 137-154.

Tüysüzoğlu, Göktürk. “Güney Kafkasya’da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan.” *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 44 (2013): 233-276. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erma/issue/43035/521068>.

“Armenia - Foreign Assistance Fact Sheet, June 2021.” *United States Department of State*. Erişim tarihi: 25 Ekim 2023. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/08/Armenia_FY-2020-Country-Assistance-Fact-Sheet.pdf.

Ural, Selçuk ve Çaykırın, Güzin. “Armenian Foreign Policy in the Ruling Period Robert Koçaryan.” *Journal of the Institute of Social Sciences* 1, no. 8 (2011): 107-136.

Valiyev, Cavid. “Karabağ Yenilgisinin Ermenistan İç Politikasına Etkisi.” *Anadolu Ajansı*, 5 Ekim 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-karabag-yenilgisinin-ermenistan-ic-politikasina-etkisi/3008216>.

Zarifian, Julien. “The Armenian-American Lobby and its Impact on U.S. Foreign Policy.” *Society* 51, no. 5 (2014): 503-512.